

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТ**

Історія української культури

Конспект лекцій

для студентів всіх напрямів підготовки
денної і заочної форми навчання

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри
філософії і суспільних наук
протокол №6 від 18.12.2019

Чернігів 2019

Історія української культури. Конспект лекцій для студентів всіх напрямів підготовки денної і заочної форм навчання. Укл.: Крук О.І., Мельник О.Є. – Чернігів: ЧНТУ - 2019. – 50с.

Укладачі: **Крук Олександр Іванович**, завідувач кафедри філософії і суспільних наук, кандидат історичних наук, доцент
Мельник Ольга Євгенівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Відповідальний за випуск: **Колєватов Олексій Олександрович**, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Рецензент: **Киселиця Світлана Володимирівна**, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Лекція №1 Культура східних слов'ян і Київської Русі.....	5
Лекція №2 Розвиток української культури XIV ст. – першої половини XVI ст.....	9
Лекція №3 Національно-культурне піднесення в Україні другої половини XVI ст. – першої половини XVIIст.....	13
Лекція №4 Українська культура другої половини XVII ст. – XVIII ст.....	17
Лекція №5 Доба національно-культурного відродження (кін. XVIII ст. – поч. XX ст.).....	22
Лекція №6 Культурний розвиток України 1917-1920-х рр.....	32
Лекція №7 Українська культура в добу сталінського тоталітаризму (1930 - поч. 1950-х рр.).....	36
Лекція №8 Культурний розвиток України кінця 1950-х – 1980-х рр.....	41
Лекція №9 Національно-державне відродження і розвиток культури незалежної України.....	45

ВСТУП

Дисципліна «Історія української культури» належить до вибірових дисциплін циклу загальної підготовки.

Метою вивчення дисципліни є формування у студентів наукового світогляду, високого рівня загальної культури, виховання високих моральних якостей, рис патріота і громадянина України.

Студенти, які засвоїли запланований навчальний курс, повинні знати найважливіші періоди розвитку вітчизняної культури, вміти аналізувати основні тенденції культурогенезу, бачити їх взаємозв'язок, вплив на всі сфери життя сучасного суспільства.

Мета даної брошури – допомогти студентам в успішному вивченні курсу. Виклад матеріалу подається стисло, відповідно до основних етапів вітчизняного культурогенезу – від епохи Київської Русі до сьогодення.

Розвиток української культури подано на тлі основних культурницьких процесів Європи.

Зміст рекомендованого конспекту лекцій відповідає робочій програмі навчальної дисципліни «Історія української культури», розробленій і затвердженій кафедрою філософії і суспільних наук Чернігівського національного технологічного університету.

Лекція №1 КУЛЬТУРА СХІДНИХ СЛОВ'ЯН І КИЇВСЬКОЇ РУСІ

План

1. Культура дохристиянської Русі.

2. Прийняття християнства і його вплив на культурницькі процеси Київської Русі.

3. Культура Київської Русі XI ст. - першої третини XIII ст.

1. Культура дохристиянської Русі.

Культура Київської Русі – важливий етап в розвитку культури українського народу.

Умовно її можна поділити на два етапи – дохристиянський і християнський.

Наші предки – русичі, з давніх - давен були землеробами. Тому спосіб життя давніх землеробів формував їх світосприймання, світогляд, обряди, звичаї, традиції, вірування і в цілому їх культуру.

Для світогляду східних слов'ян притаманні: анімізм та анімітизм.

Анімізм – віра в душі і духів.

Анімітизм (оживлення). Наші далекі предки вірили, що навколишній світ живий. Він наповнений духами і душами. Живими є явища природи: вітер, блискавка, грім, дощ. Живими є сонце, місяць, річки, озера, ліси та ін.

І, відповідно, є дух, який уособлює кожне природне явище.

Відповідно до цього формувався й пантеон богів:

Сварог – бог неба і світла;

Даждьбог – бог сонця;

Стрибог – бог вітру;

Перун – бог грому і блискавки

Велес(Волох) – покровитель худоби, бог торгівлі, багатства; та ін.

Нижчий рівень божеств представляли лісовики, водяники, болотяники, мавки, русалки – покровителі окремих ділянок природи лісів, озер, річок, боліт.

Подібні уявлення характерні для багатьох давніх народів пов'язаних з землеробською культурою.

Місцем спілкування людей з богами було капище. Посередниками виступали волхви, які здійснювали релігійні обряди й сповіщали волю богів.

Стародавнє язичницьке капище в м. Чернігові знаходилось, на думку археологів, на території дитинця, біля сучасного Спасо-Преображенського собору.

Наші предки вірили, що після смерті душа людини продовжить існування в кращому світі, якщо буде достойно похована.

Обряд поховання – трупоспалення (кремація). Поряд з покійним клали речі, необхідні йому в потойбічному світі, обкладали хмизом, , підпалювали і коли хмиз догорав – насипали курган.

Яскравий опис поховання знатного русича залишив арабський мандрівник, письменник, географ Ібн Фадлан.

Свідчення Ібн Фадлана підтвердились результатами численних археологічних розкопок, зокрема й у Чернігові.

На території Чернігова ще у кінці ХІХ ст. нараховувалось близько п'ятисот курганів. Більшість з них були якісно досліджені відомим археологом Дмитром Самоквасовим. Серед них – один з найбільших курганів Київської Русі – Чорна могила, де знаходилось поховання місцевого князя.

В процесі розвитку Київської Русі розвивались міста і, як результат, розвивалась архітектура.

Архітектура була дерев'яна. Давньоруські будівельники досягли великої майстерності в спорудженні жител, господарських будівель, оборонних споруд.

Дерев'яною, переважно, була і скульптура. В основному були ідоли – дерев'яні статуї богів, які розміщувались на капищах. До нашого часу дійшло лише одне зображення давньоруського божества – кам'яний Збруцький ідол, знайдений у річці Збруч, який зберігається у Краківському історичному музеї в Польщі.

Давньоруські майстри досягли значних успіхів в ювелірному мистецтві, перш за все, в обробці срібла. Свідченням цього є речі Мартинівського скарбу знайденого на Черкащині.

Шедевром ювелірного мистецтва Київської Русі вважається срібне окуття турячих рогів з чернігівського кургану Чорна могила. В дохристиянські часи у русичів вже зароджувалась писемність, про яку є свідчення візантійських та арабських авторів.

2. Прийняття християнства і його вплив на культурницькі процеси Київської Русі.

У 988 році відбулась подія яка різко змінила традиційний розвиток Київської Русі. Князь Володимир Святославович приймає християнство, як державну релігію.

Причиною цього були:

По-перше необхідність зміцнення держави і великокнязівської влади.

Протягом Х ст. Русь залишалась ще досить аморфним об'єднанням східнослов'янських племен та інших народів. На окраїнах ще існували місцеві князьки, які були схильні до сепаратизму.

Стара язичеська релігія, з її багатобожжям, не сприяла об'єднанню держави у єдине ціле.

Інша справа – християнство. Адже за християнським віровченням існує лише один бог, якому потрібно коритись, один правитель, влада якого від бога. Тому відповідно до Русі, існує один бог – Христос, один правитель – великий київський князь, влада якого від бога, і одна столиця держави – Київ.

Другою причиною прийняття християнства була необхідність піднесення міжнародного авторитету Русі.

У Х ст. Русь виходить на міжнародну арену. Але Європа в той час вже була християнська, а Схід (арабський) сповідував іслам. Тому і європейці (християни) і араби (мусульмани) часто ставились до русичів через їх язичество як до людей нижчого ґатунку, варварів.

Володимир приймає східний варіант християнства – православ'я у Візантійській імперії, найцивілізованішій і найрозвинутішій державі Європи X століття.

Історичне значення прийняття християнства надзвичайно велике.

По-перше, християнство зміцнювало державу і великокнязівську владу. По-друге, воно сприяло зростанню міжнародного авторитету Русі.

По-третє, прийняття християнства стало великою «культурною революцією». Адже Візантійська імперія у X ст. була найцивілізованіша держава у Європі. Тому, прийнявши християнство, Русь за досить короткий термін перейняла кращі досягнення передової візантійської культури.

Культура Київської Русі є своєрідним синтезом візантійської культури та місцевих слов'янських культурних традицій.

3. Культура Київської Русі XI ст. - першої третини XIII ст.

Після прийняття християнства на Русі швидко поширюється писемність. Запроваджується новий алфавіт – кирилиця.

Осередками писемності й освіти стають церкви й монастирі.

В XI ст. на Русі вже існують такі типи шкіл:

- школа книжного вчення;
- монастирська школа;
- школа грамоти;
- годувальництво (форма домашнього виховання феодалної знаті).

Розвивається книгописання. Книгописні майстерні (скрипторії) створюються і функціонують при великих монастирях.

Збільшення кількості книг зумовлює появу бібліотек.

Перша і найбільша бібліотека знаходилась у Софії Київській. Великі бібліотеки виникають і в інших містах: Чернігові, Галичі, Переяславі, Володимирі та ін.

Великих успіхів досягла давньоруська література.

Найдавнішою пам'яткою писемності Київської Русі є «Ізборник Святослава». Цей збірник створено у 1073-1076рр. для сина Ярослава Мудрого Святослава Ярославича. Цей князь тривалий час правив в Чернігові, в останні роки свого життя посів київський престол, за заповітом похований в Чернігові біля Спасо - Преображенського собору.

В Київській Русі з'являється й успішно розвивається новий літературний жанр – літописання.

Найдавнішим літописом, що дійшов до наших часів є «Повість минулих літ» автором якої вважається Нестор - літописець, чернець печерського монастиря.

Пізніше літописи пишуться і в інших містах Київської Русі: Новгороді, Переяславі, Володимир - Волинському, Галичі та ін. Існував і Чернігівський літопис, який до нашого часу, нажаль, не зберігся.

Протягом XI – поч. XIII ст. в Київській Русі створюються такі високохудожні твори:

- «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона;

- «Повчання» Володимира Мономаха;
- «Ходіння» чернігівського ігумена Данила;
- «Послання» Климента Смолятича;
- «Києво-Печерський патерик» та ін.

Перлиною давньоруської літератури дослідники вважають «Слово о полку Ігоревім». Твір написаний невідомим автором. Історична основа твору – невдалий похід 1185р. новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича з іншими руськими князями проти половців. Твір глибоко патріотичний. Автор палко і пристрасно закликає боронити і захищати рідну землю, об'єднувати всі сили для боротьби з ворогом.

Мова твору – високохудожня, насичена гіперболами, метафорами, поетичними образами.

До речі, герой «Слова» Ігор Святославич останній період свого князювання займав престол «Великого князя Чернігівського», помер і похований у Чернігові біля Спасо-Преображенського собору.

Протягом XI ст. – поч. XIII ст. продовжувала розвиватись дерев'яна архітектура. З дерева будувались житла знаті й простолюду, господарські приміщення, оборонні будівлі, церкви.

Новим явищем стало стрімке поширення мурованої архітектури, передусім будівництво храмів.

Своєрідним результатом поширення східного християнства стало й розповсюдження на Русі візантійського архітектурного стилю. Домінуючим стає тип хрестово-купольного храму.

Першим кам'яним храмом на Русі стала Десятинна церква, збудована князем Володимиром Великим у Києві.

Визначними пам'ятками давньоруської архітектури є Софіївський собор у Києві, Кирилівська та Василівська церкви у Києві, церква Св. Пантелеймона у Галичі.

Так як Чернігів був одним з впливових центрів Київської Русі, у нашому рідному місті знаходяться унікальні пам'ятки давньоруської архітектури: Спасо-Преображенський собор, Борисоглібський собор, Успенський собор, П'ятницька та Іллінська церкви. 1069 року святим Антонієм у Чернігові були засновані Антонієві печери – унікальна пам'ятка підземної архітектури.

Значних висот на Русі досягло образотворче мистецтво. Переймаючи візантійський досвід руські майстри опановують нові художні техніки: мозаїку, фреску, іконопис.

Мозаїка – техніка створення художніх зображень з шматочків різнокольорового скла або камінців.

Фреска – техніка розпису мінеральними фарбами по вологій штукатурці.

До нашого часу найбільше збереглося фрескових розписів та мозаїк з Софіївського та Михайлівського Золотоверхого соборів, зокрема мозаїчне зображення Богородиці Оранти Софії Київської.

Протягом XI – поч. XIII ст. нових висот на Русі досягло ювелірне мистецтво.

Давньоруські майстри використовували такі техніки обробки металів:

- зернь – нанесення на золоту поверхню дрібних золотих кульок;
- скань – створення малюнка з найтонкішої золотої або срібної проволоки;
- чернь – створення зображення на срібній поверхні, використовуючи темний фон;
- перегородчаста емаль – на золотій поверхні напаяними перегородками створювався малюнок, він засипався порошком кольорової емалі. На вогні порошок розтоплювався і заповнював відповідні контури. Після остигання на золотій пластині створювалося яскраве, різнокольорове зображення.

Значні досягнення притаманні й музичному мистецтву. Дослідники виділяють три складові тогочасної музичної культури: музику народну, музику церковну та професійну інструментальну музику.

Час після прийняття християнства XI ст. – поч. XIII ст. став періодом стрімкого розвитку культури. Використовуючи досягнення розвинутої візантійської культури, русичі творчо додавали свої слов'янські елементи, створюючи унікальне явище – культуру Київської Русі.

Історичне значення культури Київської Русі:

1. Вона заклала основи національної самосвідомості та самоідентифікації українського народу.
2. Вона істотним чином вплинула на формування традицій державотворення українського народу.
3. Культура Київської Русі – стала своєрідним фундаментом для подальшого розвитку культури народу України.

Література:

1. Віроцький В.Д. Храми Чернігова. – К.: Техніка, 1998. – 207с.
2. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 506с.
3. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568с.
4. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728с.
5. Іларіон Митрополит Дохристиянські вірування українського народу: історія, релігія. – К.: Обереги, 1992. – 424с.

Лекція №2. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ XIV ст. – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVI ст.

План

- 1. Соціокультурна ситуація в Європі та її вплив на культурницькі процеси в Україні.**
- 2. Освіта, наука.**
- 3. Архітектура і мистецтво.**

1. Соціокультурна ситуація в Європі та її вплив на культурницькі процеси в Україні.

Ослаблені монгольською навалою землі України-Руси у XIV ст. опиняються під владою іноземних держав. Галичину захоплює Польща, Закарпаття – Угорщина, Буковину-Молдова. Більша частина українських земель (Волинь, Київщина, Чернігово-Сіверщина, Поділля) опиняється під владою литовських феодалів. Якщо врахувати, що литовську владу напередодні визнала населення Північно-Західної Русі (нинішня Білорусь) то цілком логічно виглядає назва литовської держави – Велике князівство Литовське і Руське.

Правляча литовська верхівка, на відміну від польської, досить толерантно ставилась до державних і культурних традицій руських земель.

«Ми старини не рушимо, новини не уводимо»: - заявляв правитель Литви, великий князь Ольгерд.

На практиці це виглядало наступним чином:

- литовці зберегли існуючий соціально-економічний устрій;
- руським князівствам була залишена широка автономія;
- державною мовою на землях України-Руси, як і в усьому Великому князівстві Литовському була руська мова.
- пануючою церквою у XIV ст. – православна.

Литовські князі, які посіли княжі престоли на українських землях прийняли православ'я, одружились на руських княжнах, вивчили руську мову, тобто швидко обрусіли.

Все це створювало сприятливі умови для збереження культурних традицій Київської Русі.

Важливі події в XIVст. відбуваються на півдні. Кримська орда відокремлюється від Золотої орди і виникає кримсько-татарська держава – Кримське ханство.

У 1453р. турки захоплюють Константинополь. Візантійська імперія перестала існувати. Турки продовжують свою експансію і за відносно короткий час захоплюють увесь Балканський півострів, Близький схід, значні території Північної Африки. На підкорених землях вони створюють Османську імперію. У 1475р. кримський хан визнає себе васалом турецького султана.

Маючи підтримку потужної турецької держави, кримські татари починають систематично чинити напади на землі сусідніх держав, руйнуючи їх і спустошуючи. Особливо страждає Наддніпрянська Україна. За підрахунками істориків протягом XIV – XVII століть вона втратила близько 2 млн. чоловік і це притому, що населення всієї України на початку XVI ст. становило близько 2,5 млн. чоловік.

Зрозуміло, що часті татарські напади стали головною причиною суттєвого сповільнення розвитку Центральної України.

Краща ситуація склалась на Західній Україні. Західноукраїнські землі, були більш віддалені від Кримського ханства ніж Центральна Україна, вона менш зазнавала нападів кочівників. Життя тут було більш спокійне, що не могло не приваблювати українське населення.

Іншими чинниками, які позитивно впливали на розвиток саме Західної України стали процеси, які відбувались на теренах Західної Європи.

З XIII ст. саме Західна Європа перебирає на себе лідерство в соціально-економічному, політичному і культурному розвитку.

Тут засновуються нові й швидко розбудовуються старі міста, які перетворюються в центри ремесла і торгівлі. Міста отримують магдебурзьке право, право на самоуправління, що стане важливим чинником формування в майбутньому європейської демократії й громадянського суспільства.

Особливо велике піднесення у XIV ст. переживають італійські міста, які й стають батьківщиною нового явища в культурогенезі Європи – культури Ренесансу (Відродження).

Епоха Ренесансу охоплює XIV-XVI століття. Зародившись в Італії, Ренесанс перетнув національні кордони й опанував терени Західної й Центральної Європи.

Епоха Ренесансу – це часи успішного розвитку сільського господарства, ремесел і торгівлі, це часи великих географічних відкриттів (Христофор Колумб відкриває Америку, Васко да Гама – морський шлях в Індію, Фернандо Магелан здійснює першу кругосвітню подорож). В морських подорожах європейці починають системно використовувати компас, у військовій справі – порох і вогнепальну зброю, з середини XV ст. – друкарський станок.

Змінюється світогляд та світобачення. На зміну теоцентризму приходить антропоцентризм (гуманізм). Гуманісти проголошують Людину найвищою цінністю.

З'являється й новий ідеал людини: людина фізично розвинена, освічена, людина-герой.

Починається секуляризація (звільнення від впливу церкви) культурного життя.

Не дивно, що ці фактори спричинюють небачений до того розквіт європейської культури: освіти, науки, літератури, архітектури й образотворчого мистецтва.

На XVI ст. століття Ренесанс опановує терени Королівства Польського й починає активно впливати на західноукраїнські землі.

Підсумовуючи вищевказане, стає зрозумілим, чому саме Західна Україна у XIV ст. – XVI ст. мала кращі умови для свого розвитку, а місто Львів було центром українського культурного життя.

2. Освіта, наука.

Освіта XIV ст. – XVI ст. в Україні зберігає традиції доби Київської Русі.

Школи при церквах і монастирях. Дітей знаті вчителі (як правило священнослужителі) навчають дома. Вчили читанню, письму, церковному співу.

Але в Європі на той час вже виникла й успішно функціонувала вища школа – університет.

Перший університет виник в італійському місті Болонья у XII ст. На початок XVI ст. Європа вже мала більше 60-ти університетів.

Тому українська молодь для отримання вищої освіти їде навчатись в університети Європи. В списках студентів більшості європейських університетів зустрічаються українські прізвища. Особливо багато українців навчалось у Краківському та Празькому вищих навчальних закладах.

Випускники університетів зіграли важливу роль в розвитку української та європейської культур. Серед них найбільш відомими є:

- Юрій Дрогобич (Котермак);
- Павло Русин з Кросна;
- Лукаш із Нового Міста;
- Станіслав Оріховський (Роксолан);
- Йосип Верещинський;
- Шимон Шимонович та ін.

3. Архітектура і мистецтво.

У XIV – XVI ст. продовжує зберігати свій вплив дерев'яна архітектура. У церковному будівництві домінують дерев'яні зрубні храми – трибанні та п'ятибанні церкви.

Внаслідок занепаду Наддніпрянської України тут майже припиняється кам'яне будівництво.

Кам'яна архітектура продовжує розвиватись на теренах Західної України. Активно будуються замки і фортеці. До нашого часу збереглися Хотинська фортеця, замки у Луцьку, Острозі, Чернієві, Кременці, Олеську, Білавані. Чудовою пам'яткою оборонної архітектури є фортеця в Кам'янець-Подільському.

Цікавими пам'ятками культової й оборонної архітектури цієї доби є церкви-фортеці, зокрема церква в с. Сутківці на Поділлі.

Яскравим етапом у розвитку архітектури України стає поширення готики.

Появу готичного стилю пов'язують з німцями. Німецькі колоністи, оселяючись у Львові та інших містах Західної України, приносять з собою і свої архітектурні смаки. Перш за все, з'являються готичні собори. Найбільше готичних споруд мав Львів, але більшість з них були знищені у більш пізні часи. Окремі з них збереглись до нашого часу. Це готичний собор у Львові, готичний собор у Перемишлі, Кам'янець-Подільському та ін.

Якщо поява готики в архітектурі України пов'язана з німцями, то стиль ренесанс принесли й розповсюдили італійські майстри-вихідці зі Швейцарії та Венеціанської республіки. Оселяючись в українських містах, вони вступали до місцевих цехів й отримували українські прізвища: Петро Італієць, Петро Красовський, Петро Барбон, Домінічі Римлянин, Амвросій Прихильний.

Центром поширення архітектури ренесансу був Львів. Розквіт цього стилю припадає на 70-ті – 90-ті рр. XVI ст. Пам'ятками львівського ренесансу є будинки площі Ринок: «Чорна кам'яниця» (архітектори П. Барбон, Д. Римлянин, П. Красовський), будинок Флорентійського різьбяр Бандінеллі.

До шедеврів ренесансу відносять Каплицю Трьох Святих (архітектор П. Красовський), церква Св. Успіння Богородиці (архітектори Д. Римлянин, В. Капинос, А. Прихильний), Вежа Корнякта (архітектор П. Барбон).

Вежа Корнякта має висоту 66м., споруджена в стилі венеціанської вежі Мадонна дела Орто, але в іонійському ордері. В стилі італійського палаццо збудований й будинок Корнякта (архітектор П. Барбон).

Ідеї гуманізму мають вплив і на образотворче мистецтво. Особливо це помітно в іконописі. Цікавою в цьому напрямі є київська іконописна школа.

Образи святих на іконах київських живописців набувають рис живих людей. Яскравими пам'ятками цього жанру є ікона: «Богоматір Печерська Свенська», «Ігоревська Богоматір», «Максимівська Богоматір», «Микола з житієм» та ін.

Література:

1. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 506с.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568с.
3. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728с.

Лекція №3 НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ПІДНЕСЕННЯ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI ст. – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

План

- 1. Люблінська, Брестська унії та їх вплив на соціокультурну ситуацію в Україні.*
- 2. Національно культурне піднесення в Україні кінця XVI ст. (книгодрукування, полемічна література, Острозька та братські школи).*
- 3. Перенесення центру культурного життя в Київ, Києво-Могилянська колегія.*

1. Люблінська, Брестська унії та їх вплив на соціокультурну ситуацію в Україні.

Влітку 1569р. у м. Люблін була проголошена і юридично закріплена унія (союз) між Королівством Польським і Великим князівством Литовським. У результаті виникла нова об'єднана держава – Річ Посполита (в перекладі з польської Республіка) на чолі з спільним королем та сеймом (парламентом). Річ Посполита була шляхетською республікою, де влада короля була суттєво обмежена шляхетським сеймом.

За рішенням Люблінської унії українські землі, що належали Литві, переходили під управління Польської адміністрації (Чернігів та чернігово-сіверські землі перейдуть під польське управління дещо пізніше за умовами Деулінського перемир'я у 1618р.)

Наслідки Люблінської унії для України історики оцінюють неоднозначно.

По-перше: після унії починається заселення Наддніпрянської України вихідцями з України Західної, що викликало підйом в розвитку сільського господарства, ремесел, торгівлі, відбудови старих і появу нових міст.

По-друге: українські землі стали більш відкритими для досягнень європейської культури.

По-третє: на Наддніпрянщині посилюється феодалний гніт, посилюються утиски православної церкви, української мови та культури.

У кінці XVI ст. правлячі кола Речі Посполитої (Король Сигізмунд III Ваза) посилюють утиски православної церкви, прагнучи покатоличити весь «руський» (український) народ.

Період утисків православна церква зустріла перебуваючи далеко не в кращому стані. Ще в XV ст. центр православної віри і культури Константинополь був захоплений турками. Внаслідок політики ще литовської влади в попередній період на керівні посади в православній церкві було призначено багато випадкових людей, які думали лише про свою особисту вигоду.

Братства, які виступають на захист православної віри, намагаються встановити контроль за діяльністю вищих православних ієрархів, що викликає у останніх гнівне обурення і спротив.

Католицька влада Речі Посполитої обіцяє очільникам православної церкви, в разі згоди на унію, зрівняння їх в правах з привілейованим католицьким духовенством. Кілька православних єпископів на чолі з митрополитом М. Рогозою прийняли рішення про укладання унії (об'єднання) з католицькою церквою. Їх представники були прийняті папою римським і склали йому присягу. Ідею унії підтримав польський король.

Остаточне рішення повинен був затвердити об'єднаний собор, який відбувся у Бересті (зараз м. Брест) у жовтні 1596р.

Основні умови унії:

- православна церква об'єднується з католицькою. Виникає греко-католицька церква;
- обряди у греко-католицькій (уніатській) церкві залишаються православними, мова – церковнослов'янською;
- головні догмати визнаються за католицьким трактуванням;
- головою церкви є папа римський.

Собор у Бересті розколовся на два ворожі табори. Православні відмовились підтримати унію і прокляли уніатів, а ті зробили теж саме по відношенню до своїх опонентів.

Більшість українців не підтримали унію і залишились вірними православної традиції. Але унію підтримав король і влада Речі Посполитої, які посилювали утиски православної церкви.

Наслідки Брестської унії:

- 1) унія розколола українське суспільство на два ворожі релігійні табори;
- 2) пізніше, у XVIII ст., особливо у XIX ст., на теренах Галичини уніатська церква стала народною церквою і багато зробила для захисту прав українського народу.

2. Національно культурне піднесення в Україні кінця XVI ст. (книгодрукування, полемічна література, Острозька та братські школи).

У кінці XVI ст. в Україні відбувається стрімке національно-культурне піднесення.

Причини:

- після Люблінської унії Україна стала більш відкритою до Європи, до досягнень європейської культури;

- утиски, які посилювались щодо православних українців, змусили їх консолідуватись, об'єднатись і активно захищати свої національні, культурні та релігійні права.

У другій половині XVI ст. в Україні стрімко розвивається книгодрукування.

Існують свідчення, що першу друкарню на українських землях заснував у Львові Степан Дропан близько 1460 року. Однак, до нашого часу не дійшло жодної книги з цієї друкарні, тому існуванню її у значної частини дослідників викликає сумніви.

Загальновизнаним є факт, що у 1573р. Іван Федоров засновує у Львові, свою друкарню. Наступного року він друкує свою першу книгу на українських землях – «Апостол» і того ж року «Буквар».

1577 року на запрошення князя К. Острозького переїжджає до Острога (1577-1582 рр.) де продовжує активну видавничу діяльність. Серед багатьох острозьких видань особливе місце займає «Острозька біблія» (1581) – перше повне друковане видання Біблії слов'янською мовою.

Після Івана Федорова друкарська справа швидко поширилась по всій Україні. На середину XVII ст. в Україні налічувалось вже більше 20-ти друкарень.

В літературному житті кінця XVI ст. – поч. XVII ст. з'являється нове яскраве явище – полемічна література.

Полемічна література (від слова «полеміка» - суперечка, дискусія) відображала напружена ідейну боротьбу між представниками православної, уніатської та католицької церков.

В творах православних письменників-полемістів Івана Вишенського, Стефана та Лаврентія Зизаніїв, Герасима й Мелетія Смотрицьких, Касіяна Саковича, Іова Борецького, Захарія Копистенського звучить протест проти утисків православ'я, любов до України, співчуття до долі простого народу.

Серйозних успіхів досягає українська освіта.

У 1576 р. з ініціативи князя Константина - Василя Острозького у м. Острог створюється гурток інтелектуалів на базі якого незабаром створюється Острозька школа, названа сучасниками Академією.

Острозька школа стала школою вищого типу. Для викладання в ній були залучені освічені греки – вихованці європейських університетів К. Лукаріс, Н. Парасхес та ін., а також талановиті українські педагоги Д. Наливайко, Х. Філарет. Першим ректором став відомий громадський діяч, письменник-полеміст Герасим Смотрицький.

У школі вивчали слов'янську, грецьку та латинські мови, а в часи розквіту – й «сім вільних мистецтв» (граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію, музику) За час свого існування школа випустила сотні освічених фахівців, які створювали культурні осередки по всій Україні.

Найбільш відомими її випускниками стали: талановитий просвітитель Мелетій Смотрицький та гетьман запорозького козацтва Петро Сагайдачний.

У другій пол. XVI ст. на па початку XVII ст. важливу роль у захисті прав українського народу, православної церкви й української культури відіграють братства.

Саме братства започатковують новий тип освітніх закладів – братські школи.

Братські школи були демократичними, позастановими. Тут могли навчатися діти як заможних так і бідних сімей. Вони виховували своїх учнів у душі поваги до православної церкви та українських традицій.

Перша братська школа виникла у Львові у 1585р. Її статут стане зразком для інших братських шкіл України, а її ректор Іов Борецький стане яскравою постаттю культурного і релігійного життя початку XVII ст.

3. Перенесення центру культурного життя в Київ, Києво-Могилянська колегія.

На початку XVII ст. посилюються утиски проти православних на теренах Західної України. Занепадає Львівське братство, зазнає погромів братська школа у Луцьку та ін.

В той же час більш сприятлива ситуація складається у Києві. Захист православної церкви та української культури бере на себе українське козацтво на чолі з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним.

У 1615р. виникає Київське братство. П. Сагайдачний вписує до нього все «військо Запорозьке». В результаті цього акту створюється союз українського козацтва та української інтелігенції. Під захистом козаків українські культурні діячі (православні) в Києві могли спокійно працювати, вільно втілювати в життя свої творчі ідеї. Як наслідок – багато представників української інтелігенції переїжджають зі Львова та інших західноукраїнських міст до Києва й Київ, відповідно, стає центром українського культурного життя.

У 1615р. засновується Київська братська школа (перший ректор – Іов Борецький). Центром культурного руху стає Києво-Печерська лавра (архімандрит Єлисей Плетенецький).

У 1620р. за підтримки гетьмана П. Сагайдачного відновлено вищу ієрархію православної церкви в Україні. Митрополитом висвячено Іова Борецького.

У 1631р. після смерті І. Борецького Київську митрополію очолює Петро Могила, людина високої європейської освіти.

П. Могила впорядковує церковне життя, перетворює київську митрополію в найавторитетнішу з усіх тогочасних православних церков.

Перебуваючи ще на посаді архімандрита Києво-Печерської лаври, він засновує там школу. У 1632р. ця школа об'єднується зі школою Київського братства і на їх базі виникає колегія, названа пізніше Києво-Могилянською.

П. Могила поклав багато зусиль, щоб перетворити колегію на високорозвинений навчальний заклад європейського типу. Студенти вивчали слов'янську, грецьку, латинську та інші європейські мови, 7 вільних мистецтв. В навчальному процесі активно використовувались програми й методики західноєвропейських університетів.

Література:

1. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 506с.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568с.
3. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728с.

Лекція №4 УКРАЇНЬКА КУЛЬТУРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст. – XVIII ст.

План

1. *Українська національна революція 1648-1676 рр. і її вплив на соціокультурну ситуацію в Україні.*
2. *Освіта і наука.*
3. *Література, усна народна творчість, музика і театр.*
4. *Архітектура і образотворче мистецтво.*

1. Українська національна революція 1648-1676 рр. і її вплив на соціокультурну ситуацію в Україні.

Українська національна революція 1648-1676рр. істотно змінила ситуацію в Україні, започаткувавши новий період української історії.

Її головні здобутки:

- виникла українська козацька держава, яка на Лівобережжі, у вигляді автономії проіснувала до кінця XVIII ст.;
 - на визволеній території статус державної отримала українська мова, а православна церква стала пануючою;
 - були поруйновані феодалні відносини (селяни отримали землю і волю).
- На Лівобережжі цими соціально-економічними завоюваннями трудящі користувалися до кінця XVIII ст.

Національна революція дала потужний імпульс для формування національної самосвідомості, національної ідеї українського народу.

Найкращі умови для культурного розвитку складаються на Лівобережжі. Культурне піднесення II –ї половини XVII ст. - XVIII ст. частина дослідників називає «козацьким ренесансом».

Цікаві свідчення про культурні здобутки українців цього часу залишив у своєму щоденнику Павло Алепський, секретар антиохійського патріарха Макарія, який у 1654 році мандрував Україною.

2. Освіта і наука.

Період козацького ренесансу – це період розквіту української освіти. Майже кожне село на Лівобережжі мало початкову школу. У 1768р. у Городнянському, Сосницькому та Чернігівському повітах одна школа припадала на 746 жителів. (У 1875 році, через 100 років, в цих повітах 1 школа припадала на 6790 душ).

Вчителювали в таких школах дяки. Вони вчили дітей козаків, селян грамоті, церковному співу, порядку церковних служб.

Велика кількість шкіл, вільне населення, яке мало змогу відправляти своїх дітей до школи вчитися – причини високого рівня грамотності серед українців, про що зазначає у своєму щоденнику Павло Алепський.

На Правобережжі і Західній Україні початкові школи діяли при братствах.

Діти шляхти вчилися в ієзуїтських та василіанських школах.

Виникають середні навчальні заклади – колегіуми. Першим на Лівобережжі у 1701 р. був створений Чернігівський колегіум. Це був солідний навчальний заклад, в якому отримували освіту кілька сотень спудеїв (студентів). Засновано Чернігівський колегіум було на кошти Івана Мазепи.

У 1727р. відкрився колегіум у Харкові, а у 1738 у Переяславі.

Вищу освіту України представляла Києво-Могилянська академія (Статус Академії їй було присвоєно у 1701р.)

Повний курс навчання охоплював 12 років. Він складався з підготовчого (елементарного) класу, куди набирали учнів з навичками читання і письма.

Предметами навчання у трьох молодших класах були мови: старослов'янська, українська книжна, грецька, латинська, польська та ін.

Учні двох середніх класів вивчали піїтику і риторіку.

У вищих класах опановували філософію і богослів'я. Курс філософії був розрахований на вивчення протягом трьох років а богослів'я – чотирьох. Студенти Академії також вивчали математику, астрономію, географію, архітектуру.

Академія підтримувала тісні стосунки з вищими навчальними закладами Західної Європи і була по суті «університетом західноєвропейського типу з гуманітарною орієнтацією освіти».

Найвищий розквіт Академія переживає в часи правління Івана Мазепи. Гетьман виділяє значні кошти на розвиток навчального закладу. Кількість студентів зростає до кількох тисяч чоловік.

За роки свого існування Академія виховала освічену верству України. Її випускниками були більшість гетьманів, уся козацька старшина, значна частина

духовенства. Очільники українського культурного руху: Варлаам Ясинський, Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Іоникій Галятовський, Антоній Радилівський, Араній Сатановський, Феодосій Сафонович та ін. вийшли з стін Києво - Могилянської Академії.

В Академії навчалось багато молоді з інших православних земель Білорусії, Сербії, Болгарії та ін.

Особливо великий вплив випускники Академії зробили для розвитку освіти і культури Московської держави. Оцінюючи цю роль, академік Піпін зазначав: «Тем новым элементом, который... в течении XVII в. вмешался в московскую книжность и в конце концов возобладал над нею, были образование и литература, развившиеся в западной Руси, в Киеве... собственных сил явно не доставало: из Москвы зовут киевлян для ученой работы. (История русской литературы, Спб. 1902, т.11, с.324.)

До плеяди цих просвітителів належать: Єпифаній Славинецький, Симеон Полоцький, Стефан Яворський, Дмитрій Ростовський (Данило Туптало), Феофан Прокопович та ін.

Розвиток наукової думки в Україні цього часу значною мірою пов'язаний з Києво-Могилянською академією та її випускниками.

Основоположником вітчизняної епідеміології став Д. Самойлович, акушерства і педіатрії Н. Максимович-Амбодик.

Студенти Академії вивчали алгебру, стереометрію, тригонометрію й змішану математику – механіку, гідравліку, оптику, сферичну тригонометрію. Викладач І. Фальковський у 1793р. видає перший в Російській імперії підручник зі змішаної математики.

Професори Академії навчали своїх вихованців на творах філософів Античності, Середньовіччя та Нового часу.

Представниками самобутньої філософської думки стали Григорій Сковорода та Феофан Прокопович.

Нового етапу в своєму розвитку досягає історична наука. Цікавою пам'яткою цієї доби є «Синопис» Інокентія Гізеля – історія України від найдавніших часів до кінця XVII ст. З'являються «козацькі літописи» - «Літопис Самовидця», Літопис Григорія Грабянки та літопис Самійла Величка – історичні твори написані представниками козацької старшини, присвячені Хмельниччині та добі Руїни. Твори сповненні патріотизму та щирої любові до рідної землі.

Центром освіти і науки на західноукраїнських землях став Львівський університет, заснований у 1661р.

3. Література, усна народна творчість, музика і театр.

Викладачі й вихованці Києво-Могилянської академії відіграють провідну роль й у розвитку літератури.

Популярним літературним жанром були проповіді. Збірки своїх проповідей видали: Іоаникій Галятовський («Ключ розуміння», «Небо новое», «Скарбниця потрібная» та ін.), Лазар Баранович («Меч духовний», «Труби словес проповідних»), Антоній Радзивилівський («Огородок Марії Богородиці»,

«Вінець Христов» та ін.). Свої проповіді видавали Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Дмитро Туптало, Григорій Сковорода.

Цікавий етап свого розвитку переживає поезія. Створюються духовні вірші, які прославляють Ісуса Христа, Діву Марію, святих. Яскравий представник цього напрямку – Дмитро Туптало (збірка пісень «Руно орошенное»).

З'являються вірші, пісні світської тематики: любовні, героїчні. Талановитим поетом був гетьман Іван Мазепа.

Досить поширеними були емблематичні та панегіричні вірші, а також вірші різних примхливих форм: у вигляді півмісяця, хреста, яйця, води, «акростики» - вірші, які можна читати з початку та з кінця. Великою популярністю користувались епіграми. Успішно працювали у цьому жанрі Іван Величківський, Климент Зінов'єв, Стефан Яворський, Дмитро Туптало. І до нашого часу представляє інтерес поетична збірка Григорія Сковороди «Сад божественних пісень».

Великої популярності набуває драма. Її розвиток пов'язаний з Києво-Могилянською академією. Моду на вистави привезли викладачі з своїх стажувань у європейських університетах. Вони й писали драматичні твори, організовували їх постановку, а студенти були виконавцями ролей.

Усна народна творчість представлена казками, прислів'ями, приказками, піснями. Популярними були обрядові пісні.

Великої популярності набули героїчні пісні та думи присвячені національно-визвольній боротьбі українського народу, подвигам Б.Хмельницького та його соратників, козаків-оборонців своєї Батьківщини.

Авторами й виконавцями цих творів були народні музиканти-кобзарі.

Талановитою авторкою пісень, які не втратили своєї популярності й до нашого часу була Маруся Чурай.

Високого рівня розвитку набуває мистецтво співу та інструментальної музики.

Гетьман Богдан Хмельницький видає універсал про створення музичного цеху. Музиканти, об'єднанні в цехи, обслуговували не тільки святкові події, але й супроводжували у походах військо.

Значного поширення набуває багатоголосий спів.

У 1738 у м. Глухові була відкрита спеціалізована музична школа, яка готувала професійних музикантів.

Їх вихованцями були Дмитро Бортнянський, Максим Березовський, Артемій Ведель. Поглибивши свою освіту в Італії, вони стали талановитими композиторами, авторами яскравих, самобутніх творів, інтерес до яких не зникає й у наш час.

4. Архітектура і образотворче мистецтво.

Архітектура України другої половини XVII ст. – першої половини XVIII ст. знаходилась під впливом художнього стилю бароко, який панував тоді на теренах усїєї Європи.

Науковий довідник визначає, що бароко (від італійського химерний, вибагливий) – стиль в архітектурі та мистецтві поширений з кінця XVI ст. до середини XVIII ст. Для нього характерна підкреслена урочистість, пишна декоративність, динамічність композиції.

В архітектурі це досягається шляхом прикрашання фасаду будівель колонами, напівколонами, статуями, орнаментом з ліпнини.

Європейське бароко, яке проникає в Україну у XVII ст. зазнає потужного впливу традицій української народної дерев'яної архітектури, результатом чого стає поява у другій половині XVII ст. оригінального архітектурного стилю, названого дослідниками українським бароко.

Найвищого розквіту українське бароко досягає в часи правління гетьмана І. Мазепи. Іван Мазепа жертвує великі кошти на будівництво нових, відновлення вже існуючих храмів та інших споруд. Дослідники нарахували 12 побудованих та 20 відреставрованих на кошти гетьмана храмів.

Це храми Братського та Микольського монастирів у Києві, церква Всіх Святих у Києво-Печерській Лаврі, собор Св. Софії, Михайлівсько-Золотоверхий монастир, церкви в Батурині, Переяславі, Глухові, Чернігові, Мгарський монастир та ін.

Епоха бароко – це епоха стрімкого розквіту й піднесення Чернігова. Наше місто знову перетворюється у важливий центр економічного, політичного, релігійного та культурного життя.

Важливу роль у піднесенні Чернігова зіграли чернігівський архієпископ Лазар Баранович та чернігівський полковник, генеральний обозний Василь Дунін-Борковський.

Лазар Баранович, колишній ректор Києво-Могилянської Академії, запрошує до Чернігова відомих культурних діячів, своїх колег та учнів по Академії. Так у місті над Десною з'являються Іоанікій Галятовський, Данило Туптало, Феодосій Углицький, Іоан Максимович, перетворюючи його на потужний осередок української культури.

Разом зі своїми сподвижниками Л. Баранович організовує в місті інтенсивне будівництво. Відбудовуються занедбані давньоруські храми. Будуються нові, в стилі українського бароко: трапезна Троїцького монастиря, Троїцький собор, вежа Єлецького монастиря, будинок Лизогуба.

Вже після смерті Л. Барановича Чернігів прикрашається будівлею колегіуму (кошти виділяє І. Мазепа) та Катерининською церквою. У 1775р. з'являється остання будівля в стилі європейського бароко – дзвіниця Троїцького монастиря.

У кінці XVIII ст. на зміну бароко приходять класицизм.

Класицизм – стиль у мистецтві й архітектурі поширений в Європі з середини XVII ст. до початку XIX ст. Його основними вимогами є строгість, симетрія, правильність.

Для будівель у стилі класицизму характерними є чітко визначений центр, прикрашений куполом або фронтоном, що спирається на античні колони. Симетрично до центру розміщені ліве та праве крило будівлі. Стіни гладенькі, рівні, без зайвих прикрас.

Пам'яткою класицизму в Чернігові є будинок архієпископа (нині, обласний державний архів) та будинок історичного музею ім. В. Гарновського.

Чудовими пам'ятками цього стилю є палац К. Розумовського у Батурині (архітектор Ч. Камерон) та Спасо-Преображенський собор у Новгород-Сіверському (архітектор Д. Кваренгі).

Для іконопису доби бароко характерне використання яскравих барв та зображення людей – сучасників іконописців.

Популярною стає народна картина - зображення козака Мамаю.

Провідним жанром світського живопису стає портрет. Художники зображують представників козацької старшини, духовних ієрархів.

Великий вплив на розвиток українського та російського живопису мала творчість талановитих художників, вихідців з України Д. Левицького та В. Боровиковського, які працювали в стилі класицизму.

Література:

1. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 506с.

2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртиця та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568с.

3. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728с.

Лекція №5 ДОБА НАЦІОНАЛЬНО - КУЛЬТУРНОГО - ВІДРОДЖЕННЯ (КІНЕЦЬ XVIII СТ. – ПОЧАТОК XX СТ.)

План

1. Генеза та періодизація національно-культурного відродження в Україні наприкінці XVIII ст. – початку XX ст.

2. Дворянський період національно-культурного відродження та його особливості.

3. Народницький період національно-культурного відродження.

4. Модерністський період національно-культурного відродження.

5. Національно-культурне відродження у Галичині.

1. Генеза та періодизація національно-культурного відродження в Україні наприкінці XVIII ст. – початку XX ст.

Наприкінці XVIII ст. землі України були поділені між двома імперіями: Російською та Австрійською.

Обидві імперії були абсолютними монархіями, де безправність народу поєднувалась з необмеженою владою правителя. В обох імперіях панували феодално-кріпосницькі відносини. Обидві імперії були багатонаціональними «тюрьмами народів», де імперська влада здійснювала політику жорстокого національного гноблення «не титульних народів».

Але кінець XVIII ст. і особливо XIX ст. – це період піднесення національно-визвольного руху народів Європи.

Досліджуючи проблеми зародження й розвитку національних рухів європейських народів, професор Празького університету М. Грох виділив в історії кожного національно-визвольного руху три етапи: академічний, культурницький та політичний.

На першому (академічному) етапі народ, позбавлений своєї державності, який проживає під владою імперії стає предметом вивчення з боку невеликої групи дослідників. Вони вивчають його історію, мову, традиції, фольклор, пишуть і видають свої наукові праці, як правило, мовою пануючої нації.

На другому (культурницькому) етапі відбувається боротьба за відродження й розвиток національної культури. Йде боротьба за те щоб мова народу, якою до цього розмовляли лише простолюдини, стала мовою літератури, освіти, науки, громадсько-політичного життя. В результаті виникає система національної освіти, національної літератури, наука, театр, мистецтво та ін.

Під час третього етапу населення, яке проживає на певній території починає усвідомлювати себе окремою нацією у якої є спільна мова, історія, звичаї, традиції, і головне – є спільні національні інтереси, які включають в себе національні та соціально-економічні права.

Для того, щоб у повній мірі реалізувати свої національні інтереси, нація повинна об'єднатися й вибороти власну незалежну державу. Тому під час третього (політичного) етапу створюються національні політичні партії, які й ведуть боротьбу за державну незалежність конкретного народу.

Серед українських дослідників є різні погляди щодо періодизації національно-культурного відродження України. Досить популярною є версія запропонована І. Лисяком-Рудницьким. Взявши за основу концепцію М. Гроха, він виділив три етапи українського національного культурного відродження:

- дворянський (1780-1840рр.) (аналогічний академічному в Європі);
- народницький (1840-1880рр.) (аналогічний культурницькому);
- модерністський (1890-1914рр.)(аналогічний політичному).

2. Дворянський період національно-культурного відродження та його особливості.

Рушійною силою українського національно-культурного руху на цьому етапі є представники українського дворянства – нащадки колишньої козацької старшини.

Основними напрямками їх діяльності були: вивчення історії, дослідження фольклору, літературна творчість. Центр національно-культурного руху з 1805р. знаходився у Харкові де з ініціативи Василя Каразіна було відкрито університет, а з відкриттям у 1834 року Київського університету центр переноситься до Києва.

З кінця XVIII ст. серед патріотично налаштованих представників українського дворянства поширюється рух за вивчення історії рідного краю.

З'являються праці О. Рігельмана, О. Безбородька В. Рубана, А. Чепи, 4-х томна «Історія Малої Росії» Д. Бантиш-Каменського.

Цікавою працею з історії чернігівського краю є дослідження Опанаса Шафонського «Чернігівського намісництва топографічний опис».

Особливе місце займає «Історія Русів» написана приблизно у 1810-х рр. біля Новгород-Сіверського невідомим автором. Твір глибоко патріотичний, написаний пристрасно і емоційно. Автор висвітлює історію України від найдавніших часів до другої половини XVIII ст. і переконує, що український народ (руси) мають всі права на свободу і державну незалежність.

З'являються цікаві праці з вивчення українського фольклору.

У 1819р. М. Цертелєв видав збірку «Опыт собрания старинных малороссийских песен». Пізніше М. Максимович випускає збірки народних пісень: «Малоросійські пісні» (1827р.), «Українські народні пісні» (1834р.) та «Збірник українських пісень» (1849р.).

Грунтовні дослідження українського фольклору здійснює професор Московського університету, українець Йосип Бодяньський. Порівнюючи фольклор України з російським він робить висновок: «Яка велика різниця існує між Північчю й Півднем і наскільки різні народи там живуть».

Важливою подією національно-культурного руху України став вихід у 1798р. поеми Івана Котляревського «Енеїда». Революційним в поемі було те, що твір був написаний не книжковою, а розмовною народною мовою. Античні герої зображені з гумором у вигляді відчайдушних козаків, богині-героїні у вигляді дебелих сільських молодниць і дівок, розмовляють барвистою, соковитою мовою українського народу. Цю тенденцію І. Котляревський продовжує і в наступних своїх творах, п'єсах «Наталка Полтавка» та «Москаль чарівник».

І. Котляревський по праву вважається засновником, а його поема «Енеїда» – першим твором нової української літератури.

Позитивно були зустрінуті читацькою громадськістю «Малоросійські оповідання Грицька Основ'яненка (1834р.) написані Г. Квіткою Основ'яненком. Критики назвали ці сентиментальні оповідання початком нової української прози.

Панівне місце в українській літературі першого 30-річчя XIX ст. посідає романтизм. Яскравими його представниками є Є. Гребінка, Л. Боровиковський, А. Метлинський. В дусі романтизму писав свої ранні твори й Тарас Шевченко.

Важливу роль в популяризації творів української літератури відігравали харківські видання: «Украинский весник», «Украинский альманах», «Утренняя звезда», «Запорожская старина», «Украинский сборник». Провідну роль в організації їх роботи відігравав відомий російській філолог Ізмаїл Срезневський.

3. Народницький період національно-культурного відродження.

У народницький період (1840-1880рр.) провідною силою українського національно-культурного руху стає різночинницька інтелігенція. Період можна поділити на два етапи:

- «романтичний» – діяльність членів Кирило-Мефодіївського братства (кінець 40-х-50-ті рр. XIX ст.);

- «позитивістський» – діяльність членів громад (60-80-ті рр. XIX ст.).

Популярним гаслом цього періоду було «повернутись лицем до народу».

Великий вплив на розвиток українського національно-культурного руху мало створення і діяльність Кирило-Мефодіївського братства.

Братство виникло у грудні 1845р. Його засновники: Микола Гулак та Микола Костомаров. Активними учасниками були П. Куліш, В. Білозерський, О. Маркович. До роботи братства долучився й Т. Шевченко. Усього разом з співчуваючими, організація налічувала кілька десятків чоловік.

Кирило-Мефодіївське братство – це перша українська політична організація. Воно ставило за мету ліквідацію самодержавства, ліквідацію кріпосного права, запровадження республіканського устрою. За задумом керівників братства на теренах слов'янських народів повинні виникнути держави-республіки, які об'єднаються у федерацію вільних народів за зразком США. Столицею федерації мав бути Київ. Члени братства розгорнули активну пропагандистську роботу. Але у 1847р. організація була розгромлена, а активні учасники засуджені. Найбільше постраждав Т. Шевченко.

Після заборони братства центр українського національно-культурного руху переміщається до Петербургу. Режим тут був дещо м'якший ніж в Україні, тому після закінчень строків заслання сюди переїхало багато колишніх кирило-мефодіївців: М. Костомаров, В. Білозерський, П. Куліш, Т. Шевченко.

На кошти меценатів з Чернігівщини поміщиків В. Тарновського та Г. Галагана була відкрита друкарня, яка стала активно друкувати твори українських авторів.

У 1861-1862 р. у Петербурзі видавався український журнал «Основа».

Наприкінці 1850-х рр. студенти Київського університету створюють таємний гурток «хлопоманів». Керівником гуртка та ідеологом «хлопоманства» став випускник університету, пізніше відомий професор-історик Володимир Антонович.

Майбутній суспільний устрій громадівці бачили без самодержавства, кріпосного права, з республіканським устроєм, який би гарантував демократичні свободи й рівноправ'я всіх народів.

За зразком київської – громадівські організації виникають у Полтаві, Чернігові, Харкові та інших містах. Члени громад засновували безплатні недільні школи, мовою навчання в яких була українська. Вони вивчали історію України, займались видавничою справою.

Царський уряд вороже сприйняв діяльність громад, які були заборонені або змушені були саморозпуститись.

У 1863 р. міністр внутрішніх справ П. Валуєв видає сумнозвісний циркуляр, яким заборонялось друкування наукової і релігійної літератури

українською мовою. Репресії проти української мови та культури посилювались.

На початку 1870-х років, коли хвиля репресій дещо стихла, активісти громад починають відновлювати свої організації, діючи при цьому напівлегально. Активно працювали С. Подолинський, О. Терлецький, М. Зібер, М. Драгоманов.

У 1873р. у Києві створений Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Ініціатором виступив Павло Чубинський активний громадський діяч, етнограф, автор ґрунтовних праць з статистики. Він автор віршу «Ще не вмерла Україна». Покладений на музику Михайлом Вербицьким цей твір став гімном українського національно - визвольного руху, а згодом і української незалежної держави.

Людиною яка зіграла величезну роль у формуванні української нації, піднесла національно-визвольний рух на новий етап – став Тарас Шевченко. Геніальний український поет, художник, мислитель – Шевченко перетворився на духовного батька, пророка українського народу.

Його «Кобзар», поеми «Сон», «Кавказ», «Єретик», «Гайдамаки», «І мертвим, і живим», поетичні твори віднесені дослідниками до кращих зразків світової літератури. Творчість Т. Шевченка мала потужний вплив на формування української національної ідеї, надихала покоління борців за волю України.

Іншою яскравою особистістю цього періоду був Михайло Драгоманов, вчений, просвітител, громадсько-політичний діяч.

М. Драгоманов виступав за ліквідацію самодержавства, побудову демократичного соціально справедливого суспільства.

Він був прихильником перетворення Російської імперії на демократичну федерацію. Через переслідування змушений був емігрувати. З 1878р. по 1882р. в Женеві видавав громадсько-політичний альманах «Громада», який нелегально завозився на підросійську Україну. Зробив великий вплив на формування громадсько-політичного світогляду галицької молоді, особливо молодого Івана Франка.

Вагому роль у національно-культурному житті цього періоду відіграв театр.

У 1882р. з ініціативи М. Кропивницького у Єлисаветграді було засновано перший професійний український театр. Тут були зібрані зірки української сцени: Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марія Заньковецька та інші.

Завершується процес формування української національної опери. Першим твором цього жанру стала опера С. Гулак-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» (1862р.).

Творцем національного оперного мистецтва по праву вважається Микола Лисенко. Його опери «Наталка Полтавка», «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Тарас Бульба», вокальні твори, романси ввійшли до скарбниці світових досягнень музичної культури.

Самобутньою й яскравою виявилась творчість композиторів К. Стеценка, С. Людкевича, М. Леонтовича.

4. Модерністський період національно-культурного відродження.

Модерністський період національно-культурного відродження (1890-1914рр.) позначений наступними рисами:

1. Ідеї відродження охоплюють широкі маси народу, залучаючи їх до участі у національно-культурному русі.

2. Виникають українські політичні партії, які розпочинають боротьбу за створення незалежної держави.

3. Відбувається швидкий розвиток української освіти, науки, літератури та мистецтва.

У 1893р. Микола Міхновський засновує таємну організацію студентської молоді «Братство тарасівців» мета якої – створення незалежної української держави.

У 1900р. завдяки впливу М. Міхновського та його однодумців створюються Революційна українська партія (РУП), перша українська політична партія на підросійській Україні. Ідейні засади діяльності партії були викладені у брошурі «Самостійна Україна», написаній М.Міхновським і надрукованій у Львові того ж 1900 року. Автор закликає патріотично налаштованих українців об'єднатись задля національного визволення і створення соборної, суверенної України. «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ» – заклик статті став лозунгом який об'єднував свідомих українців у боротьбі за народну справу.

В результаті тривалих дискусій та ідейних протистоянь зі складу РУП, пізніше виокремлюються і перетворюються у самостійні політичні сили нові українські політичні партії.

Модерністський період позначений досягненнями у розвитку науки.

Професор Одеського університету І. Мечников заснував бактеріологічну станцію. Вона була першою в Російській імперії і другою в світі. Творчо співпрацюючи з Луї Пастером, І. Мечников зробив значний внесок у розвиток світової мікробіології.

Інший професор Одеського університету – Іван Сеченов робить важливі відкриття в галузі фізіології.

Праці М. Бекетова (Харківський університет) стали основою нового напрямку в науці - металометрії.

Великий науковий інтерес становили праці О. Ляпунова (Харківський університет) з теорії ймовірності та теорії сталості руху.

Визначне місце в науковому житті II-ї половини XIX ст. посіла Софія Ковалевська, одна з перших жінок - математиків.

Роботами, що не втратили свою наукову цінність й до нашого часу були праці з історії української мови та фольклору Павла Житецького, дослідження в галузі мовознавства О. Потебні.

Нових вершин у своєму розвитку досягає література. Романтизм змінюється реалізмом.

В стилі реалізму пише Іван Нечуй –Левицький («Микола Джеря», «Кайдашева сім'я», «Бурлачка», «Над чорним морем» та ін.)

Використовуючи методи реалізму Панас Мирний досліджує соціальні проблеми своєї доби, здійснює глибокий психологічний аналіз поведінки своїх героїв («Хіба ревуть воли, як ясла повні», «Повія», «Лихі люди»).

Заснований з ініціативи Марка Кропивницького, продовжує активно працювати професійний театр. Завдяки творчості драматургів Михайла Старицького (п'єси «Циганка Аза», «За двома зайцями», «Ой не ходи Грицю», «Не судилося») та Івана Карпенка-Карого («Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Безталанна», «Сава Чалий») створюється український національний театральний репертуар.

На рубежі століть поряд з реалізмом поширюється новий художній стиль – модернізм. Прихильники модернізму закликають митців більше звертати уваги на психологічний аналіз, досліджувати внутрішній світ та суб'єктивні враження героя.

Помітний вплив ідеї модернізму справили на творчість Лесі Українки та Михайла Коцюбинського.

Його (модернізму) ідеями захоплювалися талановиті поети Микола Вороний, Олександр Олесь, Григорій Чупринка.

Яскраві твори вийшли з під пера прозаїків Степана Васильченка, Архипа Тесленка, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської.

Найпопулярнішим українським письменником початку ХХ ст. вважається Володимир Винниченко. Він був щирим прихильником та пропагандистом соціалістичних ідей, літературну роботу поєднував з політичною діяльністю.

Панівні позиції в архітектурі початку ХХ ст. посідає стиль «модерн» (з французького – новітній). Його характерними рисами були: асиметричність планування, ламані лінії, використання залізних конструкцій і оздоблювальних матеріалів.

В стилі модерн збудований Бесарабський ринок у Києві (архітектор Гай).

У результаті поєднання ідей модернізму з традиціями української народної архітектури виникає український модерн. Цей стиль використовували архітектором В. Кричевський та В. Городецький.

Цікавою є творчість художників О. Мурашка, І. Трута, О. Новаківського.

З України починали свій творчий шлях відомі представники модернізму, художники Казимир Малевич, брати Бурлюки, Олександр Богомазов.

5. Національно-культурне відродження у Галичині.

На рубежі XVIII – XIX століть українці представляли одну з найбільш знедолених націй Австрійської імперії. Українство вже давно втратило еліту: шляхта спольщилась, а інтелігенції практично не було. Українці були представлені двома соціальними групами: селянством (неписьменним, задавленим нуждою і злиднями) та греко-католицьким духовенством. Життя сільських священників не набагато було кращим за життя селян, адже вони теж часто потерпали від утисків польської шляхти й тому розуміли нужди і проблеми простого народу. Як результат – греко-католицька церква стає народною на теренах Галичини.

За відсутності національної інтелігенції саме представники греко-католицького духовенства взяли у свої руки керівництво національно-культурним відродженням.

При церквах створюються парафіяльні школи, у Перемишлі – дяко-вчительський інститут, у Львові – греко-католицька духовна семінарія.

Велику просвітницьку роботу проводили ієрархи греко-католицької церкви: І. Могильницький, М. Герасевич, І. Лаврінський, В. Компаневич та ін.

У кінці 1820-х рр. центр українського національно-культурного руху переноситься до Львова. Найбільш активними його учасниками стають студенти духовної семінарії та молоді греко-католицькі священики. Керівниками цього руху стало троє молодих священників Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький названих пізніше «Руською трійцею».

«Руська трійця» проголошувала, що русини Галичини є частиною великого українського народу, з його славною історією і величним майбутнім. Задля цього необхідно підіймати дух народу, захищаючи рідну мову, традиції, розвиваючи культуру.

Тісні стосунки «Руська трійця» встановила з керівниками українського відродження на Сході: І. Срезневським, М. Максимовичем, М. Цертелєвим та ін.

Учасники об'єднання ґрунтовно досліджували усну народну творчість.

У 1833р. вони підготували рукописний збірник «Син Русі», а у 1835р. – фольклорно-літературну збірку «Зоря». Зважаючи на заборони з боку цензури у Львові діячі «Руської трійці» у 1837р. м. Будапешті видають альманах «Русалка Дністрова».

Альманах містив літературні твори, дослідження з фольклору, й був написаний не церковнослов'янською, а живою розмовною українською мовою.

Основна ідея Альманаху – заклик до національно-культурного відродження українців Галичини, до їх духовного єднання з українцями Наддніпрянської України.

Вихід «Русалки Дністрової» перелякав власті та консервативну верхівку греко-католицького духовенства. Більшість примірників була конфіскована і знищена, а керівники «Руської трійці» зазнали переслідувань. Однак вони дали поштовх для діяльності багатьом патріотично налаштованим молодим українцям і по праву вважаються «будителями нації».

Великі зміни принесла революція 1848 року.

Була прийнята Конституція й проголошені демократичні свободи, загальна рівноправність громадян, українці отримали право обирати й обиратись до парламенту, була відмінена панщина.

В часи революції українці Галичини вперше виступають як організована сила. З ініціативи діячів греко-католицької церкви у Львові створюється Головна Руська рада – перша українська політична організація на Галичині. Головна Руська рада засновує культурно-просвітнє товариство, Галицько-руську матицю, народний просвітній заклад – «Народний дім», видає першу на теренах Галичини українську газету «Зоря Галицька», організовує проведення з'їзду українських учених (Собор руських учених) та ін.

Українське Національно-культурне відродження другої половини ХІХ ст. в Галичині значною мірою пов'язане з діяльністю «народовців».

Рух народовців був представлений студентами, молодими греко-католицькими священиками, світською інтелігенцією, яка з'являлася в той час.

Народовці заявляли, що українці – це окрема нація, яка проживає від Карпат до Кавказу. Найкращим способом вираження й розвитку національної самобутності вони вважали захист української мови й розвиток української культури. Підтримували тісні стосунки з українофілами Надніпрянської України.

У 1868р. група студентів на чолі з Анатолієм Вахнянином заснувала товариство «Просвіта». У 1873р. за фінансової та моральної підтримки українців підросійської України було створено товариство ім. Т.Г. Шевченка.

З метою мобілізації українського населення народовці систематично організовують масові зібрання та мітинги, у 1885р. створюють представницький орган Народну раду.

Нелегкою й кропіткою була робота з створення й розширення системи українських освітніх закладів. Тут українці натрапили на шалений опір поляків, які продовжували домінувати в усіх сферах суспільного життя краю.

У результаті важких зусиль українцям вдалося розширити мережу початкових шкіл. До 1914р. вони мали 6 гімназій фінансованих державою та ще 8 – створених за рахунок приватних внесків. Жорстока боротьба розгорілась за Львівський університет. Польські кола за будь-яку ціну прагнули зберегти «польськість» освіти в університеті.

Під тиском українців австрійський уряд дає дозвіл на створення кафедри історії України. Її очолює запрошений з Києва 28-річний Михайло Грушевський. За короткий час він перетворює товариство ім. Т.Г. Шевченка у неформальну академію наук, залучивши до роботи у ньому відомих західно та східноукраїнських вчених.

На початок ХХ ст. товариство Просвіта мало вже 77 регіональних відділень, майже 3 тис. бібліотек і читалень, 36 тис. членів у складі Львівської філії і близько 200 тис. членів у сільській місцевості.

Були створені молодіжні спортивні товариства «Січ» та «Сокіл». Напередодні І-ї світової війни в них налічувалось більше 33 тис. учасників. Більшість цих юнаків поповнили лави січових стрільців та Української галицької армії в часи визвольних змагань.

Обмеження своєї діяльності лише культурно-просвітницькими рамками, що пропагували народовці викликало розчарування серед патріотично налаштованої галицької молоді. Молоді радикали, натхненні східним українцем Михайлом Драгомановим, вважали, що необхідно рішуче боротись за соціальні й політичні права українського народу. Лідерами радикального напрямку стають І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький, С. Данилович, К. Трильовський та ін.

У 1890р. І. Франко та М. Павлик створюють Русько-українську радикальну партію – першу політичну партію в Україні. Її метою була проголошена боротьба за незалежну українську державу та соціальне визволення.

Ідею державної самостійності України обґрунтовує у 1895 році Юліан Бачинський у своїй брошурі «Ukraina irredenta».

У 1899р. РУРП розпадається на дві партії: Національно-демократичну партію та Українську соціал-демократичну партію.

Використовуючи конституційні права українці обирають своїх представників до крайового сейму та парламенту (рейхстагу) австро – угорської держави.

У 1913р. на півдавстрійській Україні працює 80 українських періодичних видань з них 66 у Галичині, 14 – на території Закарпаття та Буковини.

В порівнянні з підросійською Україною, де українська мова до 1905р. була фактично заборонена, а політичні партії могли існувати лише в підпіллі, такі успіхи були вражаючими.

«У ХХ столітті багато народів постало з попелу, але відродження небагатьох, відбулося так швидко й енергійно, як відродження українців Австрії.... їхнє несподіване й бурхливе зростання в основному сталося завдяки тому, що вони навчилися самодопомозі та впертій боротьбі за свій кожний здобуток», - писав у 1907р. відомий польсько-єврейський ліберальний діяч Вільгельм Фельдман.

Центр українського національно-визвольного руху переноситься в Галичину. Галичина стає українським П'ємонт.

Національно-культурне піднесення, що переживала Галичина, знайшло своє відображення і в літературі.

Перш за все воно пов'язане з творчістю Івана Франка.

Іван Франко – геніальний письменник, поет, енциклопедист, політичний, громадський, культурний діяч.

Вагоме місце в його творчості посідають прозові твори: «Захар Беркут», «Для домашнього вогнища», «Основи суспільності», «Борислав сміється», «Воа constrictor» та ін.

Він автор поетичних збірок «З вершин і низин», «Мій ізмарagd», «Із днів журби», «Давнє і нове», «Зів'яле листя», «Semper tūro».

Вершиною творчості І.Франка дослідники називають поему «Мойсей».

На сценах сучасних театрів з успіхом ставиться його п'єса «Украдене щастя».

Яскравою постаттю культурного життя України кінця ХІХ – поч. ХХ ст. є Михайло Грушевський. З під його пера виходять 11 томна «Історія України-Руси», 5 томна «Історія української літератури» та сотні інших праць з української історії та літературознавства.

Засновником культурного відродження Буковини дослідники визначають Юрія Федковича. Його перу належать близько 60 прозових і 400 поетичних творів. Найвідоміші – поеми «Лук'ян Кобилиця», «Довбуш».

Марко Черемшина у своїх оповіданнях описував життя, побут, звичаї, традиції, селян Гуцульщини.

Яскраву сторінку в розвитку української літератури вписала Ольга Кобилянська. Кращими її творами є повісті «Земля» та «У неділю рано зілля копала».

Література:

1. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 506с.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568с.
3. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728с.
4. Субтельний Орест. Україна : історія. – К.: Либідь, 1993. – 720с.

Лекція №6 КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ 1917-1920 рр.

План

- 1. Культура і духовне життя України у 1917-1920рр.**
- 2. Політика більшовицької українізації та її вплив на культуру.**
- 3. Культурне піднесення 1920-х років.**

1. Культура і духовне життя України у 1917-1920рр.

Культура і духовне життя України 1917-1920-х рр. визначались процесами пов'язаними з українською революцією та визвольними змаганнями.

Революція залучила до активної діяльності величезні маси людей, викликала тектонічні зміни в суспільному устрої.

До політичної діяльності долучилось багато відомих діячів української культури: М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, С. Єфремов, М. Василенко, Д. Дорошенко та ін.

Падіння самодержавства, поширення демократії на теренах російської держави викликає піднесення національно-визвольного руху в Україні.

Знято заборони з використання української мови, обмеження з розвитку української культури.

Перший етап українського національного піднесення пов'язаний з діяльністю Центральної ради.

5 жовтня 1917р. відкрито Київський український народний університет.

У листопаді 1917р. – Українську Академію мистецтв. Її очолив відомий український художник Ф. Кричевський, пізніше – талановитий художник-графік Г. Нарбут.

Новий етап свого розвитку переживає український театр. У Києві активно працює театр М. Садовського, який продовжує традиції побутового театру попередньої доби.

Нове явище – це творчість «Молодого театру» Леся Курбаса. Талановитий режисер Лесь Курбас впроваджує модерні сценічні засоби, нові форми театрального дійства, ставить своїм завданням створити новий український європейський театр.

Найбільший успіх в розвитку української культури припадає на добу гетьманату Павла Скоропадського.

Продовжується процес українізації шкільної освіти. Восени 1918р. українськими стали 150 гімназій. Ще в серпні того ж року Київський український народний університет було перетворено на Київський державний український університет.

Було засновано Кам'янець-Подільський державний український університет, який очолив відомий культурний, громадський і релігійний діяч Іван Огієнко.

14 листопада 1918р. гетьман П. Скоропадський видає указ про створення Української академії наук. Першим її президентом став вчений з світовим ім'ям академік Володимир Вернадський, а вченим секретарем відомий дослідник-сходознавець Агатангел Кримський.

До роботи в Академії були залучені провідні фахівці вітчизняної науки: М. Кашенко, С. Тимошенко, М. Туган-Барановський, В. Косинський, Д. Багалій та ін.

Держава активно підтримує видавництво української книги. Якщо протягом 1917р. українською мовою було видано 747 книг, то у 1918р. – 1084.

У 1918р. відкриті: Національна академічна бібліотека України, Український історичний музей, Національна галерея мистецтв, Національний архів.

2. Політика більшовицької українізації та її вплив на культуру.

Українська революція 1917-1921рр. та доба визвольних змагань закінчилась поразкою українців. Західноукраїнські землі захопила Польща, Наддніпрянщину, Східну й Південну Україну – російські більшовики, Буковину – Румунія, а Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини.

На захопленій частині України більшовики створюють квазідержавне утворення – Українську Соціалістичну Радянську Республіку, яка у 1922р. входить до нової російської імперії Радянського Союзу.

Протягом 1917-1921рр. у боротьбі за владу на територіях національних окраїн більшовики конкурували з національними рухами корінних народів, у тому числі й українського. Ця конкуренція, як правило, набувала форм жорсткої, кривавої війни.

Не дивно, що й національна політика більшовицької партії була просякнута духом русифікації, яка подавалась під лозунгами пролетарського інтернаціоналізму, світової пролетарської революції та ін.

У 1921 р. більшовицьке керівництво змінює економічну політику своєї держави. На зміну «воєнному комунізму» приходять неп. Замість швидкого комуністичного штурму пропонується передишка, використання елементів ринкової економіки, проголошується курс на встановлення союзу більшовицької влади з селянством.

Змінюється й національна політика. У 1923р. XII з'їзд РКП(б) схвалює політику коренізації.

Мета політики коренізації – залучити корінні народи національних окраїн на бік більшовицької партії та радянської влади.

В Радянській Україні ця політика отримала назву «політика українізації» й тривала з 1923 по 1933рр.

Проводилась по наступним напрямам:

I. Українці масово приймаються до лав більшовицької партії та на державну службу.

У 1920р. склад КП(б) У не був українським. 61% склали росіяни, 11,4% - євреї і лише 20% українці. З восьми членів Компартії України у 1922р. лише один знав українську мову, в уряді знав мову лише один з чотирьох.

Українці склали лише третину державних службовців.

Ситуація змінилась за кілька років. У 1927 році частка українців в партії і на державній службі відповідно складала 52 і 54%.

Діловодство в партії і державних установах було переведено на українську мову. Партійні функціонери та державні службовці під загрозою звільнення з роботи були зобов'язані її вивчити і, в основному, вивчили.

II. На українську мову переходить система освіти. У кінці 1927р. 78% шкіл, більше половини технікумів і понад ¼ вишів були переведені на українську мову викладання.

III. Масово видається українська книга. З 1924 по 1927 рік майже у 5 разів збільшився тираж україномовних газет.

Українська мова запанувала у більшості театральних закладів.

IV. Здійснювались заходи по забезпеченню культурних потреб українців у місцях їх компактного проживання за межами України (Кубань, Сибір, Далекий Схід).

V. Влада створювала умови для культурного розвитку інших народів, які проживали на території УСРР (росіян, євреїв, болгар, греків, поляків, німців та ін.).

Політику українізації проводила більшовицька партія. Особливо натхненно її втілювали в життя ті українські комуністи, які щиро повірили, що саме ідеї комунізму принесуть щастя українському народу та забезпечать розквіт української культури. До числа таких належали Олександр Шумський та Микола Скрипник, які по черзі займали посаду народного комісара освіти, відомий письменник Микола Хвильовий та ін.

Політика українізації:

1) забезпечила зміцнення позицій більшовицької партії та радянської влади в українському суспільстві;

2) викликала бурхливий розквіт української культури 1920- років.

3. Культурне піднесення 1920-х років.

Значні успіхи були досягнуті в ліквідації неписьменності.

Якщо у 1920р. неписьменні склали 48% людей віком від 9 до 49 років, то у 1926р. їх було 36%. А у 1936р. більше 85% населення Радянської України вміли читати і писати.

З 1913р. по 1940р. кількість молоді, яка навчалася, зросла у три рази.

1920-ті рр. позначені розквітом української літератури.

У 1922р. Сергій Пилипенко у Харкові створює літературну спілку «Плуг».

«Плуг» декларував себе як об'єднання селянських письменників. До його складу входили А. Головка, Н. Забіла, О. Копиленко, П. Панч, Г. Епик та ін.

У 1923р. Василь Еллан-Блакитний, активний діяч більшовицької партії, засновує літературне об'єднання «Гарт». «Гарт» позиціонує себе як спілка пролетарських письменників, покликана творити нову пролетарську літературу. Активними учасниками її були В. Сосюра, П. Тичина, І. Микитенко, М. Хвильовий, І. Сенченко та ін.

Важлива роль у розвитку української літератури випала на долю «неокласиків». Ця невелика група об'єднала невимовно талановитих і самобутніх поетів: М. Зерова, М. Рильського, М. Драй-Хмару, П. Филиповича, О. Бургардта. Неокласики прагнули бути поза політикою. Натомість вони вважали, що зобов'язані створювати досконалі, високохудожні твори на рівні світових стандартів, використовуючи кращі надбання світової літератури.

Як «непролетарські» вважались літературні об'єднання символістів (Ю. Меженко, Д. Загул) та «футуристи» (М. Семенко, Г. Шкурупій).

Активно діяли і інші літературні організації.

У 1925р. у зв'язку зі смертю В. Еллана Блакитного «Гарт» розпався. З частини його учасників Микола Хвильовий створює ВАПЛІТЕ (Вільну академію пролетарської літератури).

Микола Хвильовий (комуніст, учасник громадянської війни) та його однодумці вважали, що їх завдання – творити нову українську літературу у якій ідеї комунізму поєднуються з кращими досягненнями європейської культури. Хвильовий виголошує лозунг «Геть від Москви!», що означав необхідність орієнтації української літератури на «психологічну Європу», на кращі європейські культурні традиції.

Значних успіхів досягає драматургія. З великим успіхом на сценах театрів йдуть п'єси Івана Кочери «Свіччине весілля», «Ярослав Мудрий» та ін.

Незвичайним явищем театрального життя стала поява п'єс Миколи Куліша «97», «Мина Мазайло», «Народний Малахій», «Патетична соната».

Шалений успіх кулішівських п'єс у публіки в значній мірі пояснювався їх постановкою режисером-новатором Лесем Курбасом.

У 1922р. Л. Курбас створює експериментальний театр «Березіль», де намагається використовувати досягнення сучасної європейської драматургії, поєднуючи їх з традиціями українського театрального мистецтва.

Розквіт кінематографу 1920-1930-х років, пов'язаний з творчістю Олександра Довженка (народився і провів дитячі роки у Сосниці на Чернігівщині).

Протягом цього часу виходять його фільми: «Сумна дипкур'єра» (1927р.), «Звенигора» (1928р.), «Арсенал» (1929р.), «Земля» (1930р.).

На всесвітній виставці у Брюсселі (1958р.) довженківська «Земля» була внесена до списку кращих фільмів усіх часів і народів.

Помітну роль у розвитку образотворчого мистецтва цього періоду зіграв М. Бойчук, художник-монументаліст, педагог, професор Київського

художнього інституту. Він засновує цілу школу художників-монументалістів, (бойчукістів), до якої входять Т. Бойчук, С. Колос, О. Павленко, К. Гвоздик та ін.

Література:

1. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 506с.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568с.
3. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728с.

Лекція №7 УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА В ДОБУ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ (1930 - поч. 1950-х рр.)

План

- 1. Сталінізм і культура.**
- 2. Культурний розвиток воєнного та повоєнного часу.**

1. Сталінізм і культура.

У листопаді 1929р. Й. Сталін друкує свою статтю «Рік великого перелому». Фраза «великий перелом» стала ключовою.

Термін «великий перелом 1929р.» пізніше стали використовувати історики для визначення глибоких змін, що відбулися в житті радянського суспільства.

Суть «великого перелому 1929р.»

1) У результаті підступної і жорстокої боротьби на кінець 1929р. Сталіну вдалося повністю взяти владу в партії у свої руки. Зосередивши всю партійну владу у своїх руках, він став повновладним господарем Радянського Союзу.

Маючи величезні повноваження він різко змінює соціально-економічну політику країни.

2) Ліквідується НЕП. На зміну йому приходить політика командно-адміністративних методів управління економікою.

3) Починається швидка індустріалізація.

4) Починається швидка колективізація сільського господарства.

Все це супроводжується шаленим пропагандистським шумом та кампанією жорстокого терору та насильства.

Головним ворогом влада визначає «стару» інтелігенцію, тобто ту, яка отримала освіту й зробила кар'єру ще до революції.

Співробітниками ДПУ України (керівник Всеволод Балицький) було сфабриковано справу про нібито існуючу підпільну контрреволюційну організацію Спілку Визволення України.

До її складу українські чекісти записали відомих представників української інтелігенції, зокрема академіків Сергія Єфремова та Михайла Слабченка, професорів Олександра Черняхівського, Йосипа Гермайзе, Всеволода Ганцова та ін. Усього 45 чоловік. Людей арештували і тримаючи під вартою, методами тиску і шантажу змусили оговорити себе.

Коли все було готово ДПУ організувало видовищне дійство. З 9 березня по 19 квітня 1930р. у приміщенні Харківського оперного театру було проведено політичний процес у справі СВУ. «Опера СВУ – музика ДПУ» – шепотіли жартівники. Але таких людей було небагато. Процес був стрижнем потужної пропагандистської кампанії. Про нього писали всі радянські газети, говорили на зборах і мітингах у трудових колективах, харківських робітників в організованому порядку приводили на засідання суду, щоб вони вживу побачили «ворогів народу».

Грандіозне політичне шоу проведене за узгодженням зі Сталіним дало потрібні йому результати:

1) Суспільство повірило в існування численної когорти «ворогів народу». Саме на їх підривному діяльність сталінське керівництво буде списувати всі провали своєї політики.

2) Міф про «ворогів народу» давав можливість Сталіну зміцнювати свою диктатуру. Кожен хто наважувався критикувати вождя отримував клеймо ворога народу і піддавався репресіям, а суспільство це в більшості підтримувало.

Доля звинувачених у справі СВУ була плачевною. На волю не вийшов ніхто. Це тільки заохотило чекістів. Вони «викривають» так звані «підрозділи СВУ», заарештовують і катують ні в чому не винних людей.

Усього по справі СВУ в Україні було репресовано близько 30 тисяч чоловік.

Але це був лише початок. Нищення української інтелігенції тільки починалось. Репресій зазнали працівники ВУАН, інституту літературознавства, інституту історії української культури, інституту економіки й організації сільського господарства.

Чекісти фабрикують справу так званого «Українського національного центру», головою якого «призначають» М. Грушевського. Заарештований академік М. Грушевський не визнає жодного звинувачення. Але вийшовши на волю, він раптово помирає. Трохи пізніше його сім'я і найближчі родичі будуть знищені репресивною машиною.

1932-1933 роки – час небаченого у вітчизняній історії голодомору. На думку сталінського керівництва під час цієї кампанії частина українських комуністів діяли нерішуче, не проявили необхідної твердості у вилученні хліба та продовольства у сільського населення.

Для зміцнення контролю над КП(б)У Сталін направляє в Україну свою людину – Павла Постишева, особисто чесного, фанатичного й жорстокого більшовика.

«Другий перший секретар» – так називали Постишева в Україні через його дуже великі повноваження.

Постишев оголошує війну усьому українському, називаючи його буржуазно-націоналістичним.

1933р. – рік припинення політики українізації яка визнається шкідливою і ворожою. Відповідно, ворогами оголошуються й ті українські комуністи, які втілювали цю політику в життя.

Лавина шаленої критики спрямовується на голови прихильників українізації: О. Шумського, М. Хвильового, М. Скрипника та ін.

14 травня 1933р. арештовано О. Шумського, у той же день покінчив з життям М. Хвильовий. Трохи пізніше М. Скрипник. Арештовується багато їхніх друзів, прихильників, та просто українських інтелігентів.

Хвиля арештів та суворих вироків посиляться після вбивства 1 грудня 1934 року впливового партійного функціонера Сергія Кірова. Почався «великий терор», загинули письменники Г. Епik, В. Підмогильний, Є. Плужник, В. Поліщук, М. Яловий, поети М. Зеров, М. Вороний, П. Филипович, драматург Л. Курбас, художник М. Бойчук, всі його учні та ін.

За даними дослідників протягом 1935-1940рр. у розряд політв'язнів попали 332 439 громадян України, 161 748 з яких було розстріляно. Серед них були талановиті вчені, інженери, економісти, педагоги й актори, військові, керівники підприємств, партійні та державні діячі, тобто люди, які становлять інтелектуальну еліту кожного народу.

Однак репресивні кампанії 1930-х рр. дали Сталіну очікуваний результат. В результаті терору була встановлена його необмежена влада над суспільством і завершилось формування довершеного тоталітарного суспільства.

Тоталітарне суспільство (від слова «тотальний» - всеохоплюючий) – суспільство, де всі сфери суспільного життя жорстко контролюються однією структурою (у даному випадку комуністичною партією). Для забезпечення контролю активно використовується терор і насильство.

Встановлення довершеного тоталітаризму змінило умови функціонування культури.

Діячі культури (які залишились живі) знаходились під жорстким контролем комуністичної партії, виконували всі настанови партійних функціонерів.

Запроваджується єдиний, обов'язковий для всіх митців, художній стиль – соціалістичний реалізм.

Мистецькі об'єднання 1920-х рр. розпущені. На зміну їм створюються централізовані об'єднання: Спілка письменників України, Спілка художників України, Спілка журналістів України та ін.

Спілки очолюють люди призначені комуністичною партією, які контролюють творчість спілчан, втілюючи «лінію партії» в життя.

Рятуючи своє життя й життя своїх близьких, чимало діячів культури змушені були приймати нові правила.

У стилі соціалістичного реалізму починають працювати П. Тичина, М. Рильський, Ю. Яновський, П. Панч, Ю. Смолич, О. Корнійчук.

Протягом 1930 –х рр. зменшується кількість видань українською мовою.

Якщо у 1929р. було видано 6665 назв, то у 1939р. – 1895. Якщо у 1931 р. українською мовою, виходило 90 відсотків газет та 85 відсотків журналів, то у 1941 р. їх було відповідно 70 і 45.

2. Культурний розвиток воєнного та повоєнного часу.

Часи нацистської окупації – трагічний період історії української культури.

Плануючи перетворити Україну в колонію третього рейху, нацисти прагнули знищити культуру українського народу й зокрема, більшу частину української інтелігенції. Як результат – масові арешти й розстріли представників інтелігенції. Для українських дітей окупанти дозволяли відкривати лише початкові 4-річні школи.

За роки окупації було знищено 8 104 школи, напівзруйновано 10 000 шкільних і 116 вузівських будівель, 151 музей, 660 кінотеатрів, 62 театри та ін.

Українці взяли участь у героїчній обороні рідної землі від ворога. Мільйони людей пішли на фронт. 3,5 млн. кваліфікованих робітників, інженерів, інших фахівців господарства було евакуйовано на Схід.

У складних умовах завдяки титанічній праці вдалося забезпечити матеріально-технічну перевагу над ворогом.

В евакуації звертаються до воїнів-українців та українського народу представники творчої інтелігенції, закликаючи їх на боротьбу. Володимир Сосюра пише вірш «Любіть Україну», Андрій Малишко цикл поезій «Україно моя!», емоційні, патріотичні твори виходять з під пера Леоніда Первомайського, Максима Рильського, Павла Тичини, Миколи Бажана, Юрія Яновського та ін. Олександр Довженко пише кіноповість «Україна в огні», п'єсу «Нащадки запорожців», Олександр Корнійчук - п'єсу «Фронт».

Організовували спротив нацистським окупантам й українські націоналісти.

У боротьбі з ворогом загинули поетеса Олена Теліга, поет, вчений, один з провідних діячів ОУН Олег Ольжич та ін.

У післявоєнний період поряд з відбудовою народного господарства відбувається й швидка відбудова зруйнованих закладів освіти і культури.

Поряд з цим кінець 1940-х – початок 1950-х років пов'язаний з останньою репресивною кампанією, організованою і проведеною за дорученням Й. Сталіна.

Починаючи нову хвилю репресій сталінське керівництво, врахувало посилення в країні духу вільнодумства.

Дійсно, після війни багато людей почали відчувати себе більш вільними й висловлюватись більш відверто. Бо народ відчув себе переможцем. Мільйони радянських людей відчували гордість за перемогу над небаченої сили ворогом. Це сприяло формуванню почуття власної гідності та самоповаги. В суспільстві поступово зникав панічний страх перед владою. Аналізуючи прорахунки й страшні поразки початкового періоду війни, з'являлись сумніви в абсолютній непогрішимості та безпомилковості курсу вищого політичного керівництва та навіть самого вождя.

По – друге, під час війни чимало радянських людей опинилось за кордоном. На власному досвіді вони познайомились з західним способом життя і цей світ виявився досить привабливим. Звідси, нова небезпека визначена радянським керівництвом – західна ідеологія та культура.

Щоб зупинити ці процеси й зберегти власне панівне становище, правлячий режим вдався до випробуваних засобів: шаленої ідеологічної обробки населення та політичних репресій.

Протистояння з демократичними країнами Заходу змусило партійно-державний апарат провести агітаційно-пропагандистську кампанію по дискредитації основних європейських цінностей: демократії, гуманізму, прав і свобод людини. Було визначено й головного ворога, з яким необхідно було боротись всередині країни – «гнилу інтелігенцію», що підпала під вплив Заходу.

Організувавши шалену дискредитацію західної культури, навівши на неї ярлики відсталості і загниваючої, вище політичне керівництво СРСР протиставило їй радянську (по суті російську) культуру, як найпередовішу. В практиці реального політичного життя відбулося поєднання комунізму з войовничим російським націоналізмом.

Стараннями потужної пропагандистської машини була розроблена й активно насаджувалася в свідомості людей ідеологічна схема: існує загниваючий Захід з такою ж загниваючою культурою, злидненным становищем трудящих. Йому протистоїть Радянський Союз – оплот прогресу й передової культури, надія для трудящих усього світу.

Так на практиці радянське керівництво формувало систему ізоляціоністських заходів, які відривали культуру і науку Радянського Союзу від здобутків європейської цивілізації.

Представники інтелігенції, які мали особливу думку і не погоджувались з нав'язаною схемою, звинувачувались у низькопоклонстві, прислужництві перед Заходом, у шпигунстві, зрадництві та тому подібних злочинах.

Протидія ворожому західному впливу органічно поєднувалась з боротьбою проти українського буржуазного націоналізму, який з подачі Л.Кагановича було визнано першопричиною всіх бід і негараздів, що мали місце в Україні.

Ситуація ускладнювалась тим, що в часи Другої світової війни радянський режим пішов на деякі поступки українству: в рамках радянського патріотизму був дозволений у певній формі український патріотизм, з'явилися літературно-мистецькі твори про героїчне минуле українського народу, радянська пропаганда постійно наголошувала на тезі про державність України, з пропагандистською метою були створені наркомати оборони та закордонних справ.

Після перемоги у війні, коли становище влади зміцніло, відпала потреба й в українському патріотизмі. «І якщо в Росії того часу патріотизм сягав рівня офіційної ідеології, нерідко виступаючи як великодержавний російській шовінізм і агресивний націоналізм, то в Україні патріотизм кваліфікувався тільки як «буржуазно-націоналістичний», ворожий радянській владі ухил.

Українські письменники й художники змушені були після війни відповідати за твори, написані в роки боротьби з фашизмом за вказівкою комуністичної партії й підтримуванні нею. Відповідно до нового повороту в генеральній лінії партії в Україні не було жодного журналу, культурно-освітньої чи наукової установи, що їх оминула б ідеологічна чистка» (Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980 рр.) – К., 1999. – С.42).

Відбулося жорстоке цькування М. Рильського, Ю. Яновського, І. Сенченка.

У 1951 році нищівній критиці був підданий В. Сосюра за патріотичний вірш «Любіть Україну» написаний ще у 1944 році.

Зазнали переслідувань співробітники Інституту історії України за низку праць з історії українського народу.

У 1948 році агресивний і малоосвічений шахрай від науки, академік Т. Лисенко зумів переконати владу в шкідливості генетики як «буржуазної псевдонауки». Багато талановитих вчених-генетиків було безпідставно ошельмовано й звільнено з роботи.

Усього за період 1946-1951рр. вищим партійним керівництвом було прийнято 12 постанов ідеологічного спрямування, які заклали основу для наступу на всі категорії творчої інтелігенції.

Ідеологічні чистки другої половини 1940 – початку 1950-х років посилили інтелектуальну та культурну ізоляцію СРСР та Радянської України, завдали великої шкоди розвитку науки і культури, освіти, негативним чином вплинули на суспільну свідомість. Ідеологічні догми і стереотипи, сформовані в той час, ще й сьогодні проявляються в діяльності певних політичних сил, помітні в свідомості та поведінці окремих людей.

Література:

1. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980 рр.) – К.: «Альтернативи» 1999. – 304с.
2. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 506с.
3. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568с.
4. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728с.

Лекція №8 КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ КІНЦЯ 1950-х – 1980-х рр.

План

- 1. Культурні здобутки доби хрущовської «відлиги».**
- 2. Культура України часів «розвинутого соціалізму».**

1. Культурні здобутки доби хрущовської «відлиги».

XX з'їзд КПРС (1956р.) став знаковою віхою у розвитку усього радянського суспільства, у тому числі й радянської України.

Новий партійний лідер Микола Хрущов виступив з різкою критикою злочинів Й. Сталіна проти партії та радянського народу. Було заявлено про необхідність повернення до «ленінських норм і принципів демократії». Починається епоха політичних і економічних реформ, які увійшли в історію під назвою «відлига».

Хрущовські реформи були половинчастими. З одного боку були засуджені сталінські репресії, реабілітовано сотні тисяч чоловік (частину помертв), звільнено з ув'язнення тих, хто ще залишався живим.

Однак, реабілітація була неповною, а розповсюджувалась переважно, на безпідставно засуджених комуністів. Українські небільшовицькі політичні і культурні діячі під реабілітацію не попадали. Влада і надалі не визнавала факту голодомору 1932-1933рр.

Радянським людям дозволялось вільніше висловлювати свої думки, критичні зауваження й пропозиції, але робити це лише в рамках комуністичної доктрини, не ставлячи під сумнів непохитність комуністичної ідеї.

Коли у 1959 році наш земляк Л.Г. Лук'яненко, зі своїми однодумцями спробував агітувати за вихід України з Радянського Союзу, він був засуджений до смертної кари. І це притому, що право на вихід республіки з СРСР було записано в радянській Конституції.

Все ж таки у порівнянні з сталінськими часами люди почували себе значно вільніше. Відбулась лібералізація політичного режиму.

Це, хоча частково й ілюзорне, відчуття свободи викликало захоплення й творче, емоційне піднесення у творчої молоді (поетів, письменників, літературних критиків, журналістів, художників, акторів, драматургів, кінорежисерів та ін.), яка вступила у самостійне творче життя якраз на початку 1960рр.

Це покоління отримало назву «шістдесятники». До їх числа належать Ліна Костенко, Василь Симоненко, Дмитро Павличко, Іван Дзюба, Вячеслав Чорновіл, Алла Горська, Євген Сверстюк, Валентин Мороз, Григір і Григорій Тютюнники, Євген Гуцало, Богдан та Михайло Горині, Василь Стус та ін.

«Шістдесятники» повірили обіцянкам партійного керівництва провести демократизацію радянського суспільства й побудувати «соціалізм з людським обличчям».

Українське «шістдесятництво» прагнуло відродити національну культуру й сприяти її подальшому розвитку.

Часи «відлиги» - це період пожвавлення української книговидавничої справи. Видавництво книг українською мовою становить 53% у 1957р., а у 1958 році досягає 60%.

Скориставшись лібералізацією режиму втілюють в життя свої давні плани і творчі задуми поети й письменники старшого покоління: Павло Тичина, Максим Рильський, Микола Бажан. Володимир Сосюра пише свої поеми

«Розстріляне безсмертя», «Мазепа», проникливу автобіографічну повість «Третя рота».

З під пера Михайла Стельмаха виходять романи: «Правда і кривда», «Хліб і сіль», «Кров людська не водиця», «Чотири броди», «Дума про тебе».

Олесь Гончар пише свої твори, які увійшли до числа української класики: «Собор», «Тронка», «Циклон», «Берег любові», «Чорний яр», «Твоя зоря».

Позитивно вплинуло на розвиток літератури встановлення Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка у 1962р.

Однак були й негативні моменти.

Під тиском вищого партійного керівництва Верховна Рада УРСР у 1959р. приймає закон про школу, за яким саме батьки вибирали мову навчання для своїх дітей. Це привело до скорочення кількості учнів, які навчалися українською мовою.

В середньому протягом 1960-х рр. у Києві та обласних центрах українські школи складали 28%, а російські 72%.

За період з 1959р. по 1966р. кількість українських шкіл скоротилась з 25308 до 23574. Якщо, в середньому, в російській школі навчалось 524 , то в українській 190 учнів.

2. Культура України часів «розвинутого соціалізму».

Непослідовністю у проведенні реформ, помилками головного реформатора Микити Хрущова скористались його противники – представники консервативної частини Комуністичної партії.

У жовтні 1964р. в результаті партійної змови, М. Хрущова було усунуто. До влади прийшов Леонід Брежнєв. «Відлига» закінчилась.

Л. Брежнєв і його оточення повернулось до випробуваних сталінських методів управління суспільством. Однак, таких масових репресій, кривавої м'ясорубки, притаманних сталінській добі не було. Частина дослідників називає цей період «м'яким сталінізмом».

Намагаючись завуалювати провал планів побудови на 1980 рік комуністичного суспільства, радянські ідеологи висувають теорію «розвинутого соціалізму». Тому брежнєвські часи ще називають періодом «розвиненого соціалізму».

Були й певні здобутки.

З 1966р. почався перехід на обов'язкову десятирічну освіту (завершився у 1976 році).

Збільшувалась кількість вишів. Були відкриті Донецький, Сімферопольський, Запорізький, Волинський та Прикарпатський університети. 1 вересня 1960р. у Чернігові почав працювати загальнотехнічний факультет КПІ, реорганізований пізніше у Чернігівський філіал КПІ, а 2012р. Чернігівський національний технологічний університет.

Провідною організацією, яка визначала розвиток науки була очолювана Б.Є.Патоном Академія наук УРСР.

Серйозні здобутки отримали вчені – суспільствознавці. Ними були підготовлені багатотомні «Історія Української РСР», «Історія міст і сіл

Української РСР», «Археологія української РСР», «Історія української літератури», «Українська радянська енциклопедія» та ін.

Протягом другої половини 1960-х-1980-х рр. виникає українське поетичне кіно.

Світову славу отримав фільм Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» (1965р.) Великою популярністю у глядачів користувались фільми Івана Миколайчука «Білий птах з чорною ознакою», «Вавілон ХХ», «Пропала грамота», Леоніда Бикова «В бій ідуть тільки старики», «Ати-бати йшли солдати», Леоніда Осики «Камінний хрест» та ін.

Пісні, які по праву стали народними, створили композитори Платон Майборода та Олександр Білаш. Всенародну популярність отримав композитор, поет Володимир Івасюк.

Відчуваючи небезпеку національно-культурного відродження України, влада посилила тиск на патріотично налаштовану інтелігенцію. Людей піддають шельмуванню на зборах трудових колективів, творчих спілок, у пресі, звільняють з роботи. До найбільш завзятих влада застосовує арешти.

Перша хвиля арештів відбулася у серпні-вересні 1965р. Тоді ж відбулася і перша, після сталінської доби, акція протесту проти поновлення репресій. 4 вересня 1965 року під час прем'єри фільму С. Параджанова у київському кінотеатрі «Україна» В. Чорновіл, І. Дзюба, В. Стус, Ю. Бадзьо звернулись до присутніх засудити відновлення репресій в країні.

Формується рух й громадянського опору (дисидентство).

Активні його учасники: Василь Стус, Вячеслав Чорновіл, Богдан і Михайло Горині, Євген Сверстюк, Юхим Глузман, Ігор та Ірина Калинець, Валентин Мороз та ін. Значний вплив на розвиток дисидентського руху мав наш земляк Левко Лук'яненко (народився у с. Хрипівка Городянського району).

Саме у Чернігові, де проживав тоді Левко Григорович, у 1976р. були обговорені завдання групи сприяння виконання Гельсінських Угод, яка стала легальним організаційним центром діяльності демократичної опозиції. Влада обрушила на членів Української Гельсінської групи жорсткі репресії. Більшість її учасників було заарештовано. В радянських таборах загинули Василь Стус, Олекса Тихий, Валерій Марченко, Юрій Литвин. Але на зміну заарештованим приходили нові, сповнені рішучості боротись за вільну, демократичну, незалежну Україну.

Література:

1. В.К. Баран, В. Даниленко. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-ті рр.). – К., Видавничий дім, «Альтернативи», 1999. – 304с.
2. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 506с.
3. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп./ За ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568с.
4. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1998. – 728с.

Лекція №9 НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

План

- 1. Національно-культурне відродження України (1985-1991рр.)*
- 2. Вхідження України в європейський освітній простір. Перебудова системи науки.*
- 3. Зростання ролі художньої творчості.*

1. Національно-культурне відродження України.

1980-ті рр. позначились глибокою кризою всієї радянської системи.

Нове радянське керівництво на чолі з М. Горбачовим, шукаючи виходу зі скрутної ситуації, змушене було піти на демократизацію радянської політичної системи. Було заявлено про необхідність проведення демократичних перетворень, запроваджено плюралізм, формування правової держави та ін.

Народ прокинувся від тривалої політичної сплячки і далі сам вже почав творити своє майбутнє. Рамки «соціалістичного вибору» його вже не влаштовували.

Перші несанкціоновані мітинги в Україні відбулися влітку 1988р. у Львові.

В липні того ж року створюється Українська Гельсінська спілка (голова Л. Лук'яненко), яка проголошує гасло виходу України зі складу СРСР і створення Української незалежної держави.

Протягом 1989 року засновані: Товариство української мови ім. Тараса Шевченка, Українське республіканське товариство «Меморіал», Студентське братство та інші національно-демократичні громадські організації.

У вересні 1989р. в актовому залі КПІ, відбувся установчий з'їзд Народного руху України за перебудову. НРУ за перебудову (пізніше перейменований у НРУ) став масовою опозиційною до комуністичної партії організацією й очолив боротьбу за демократію й українську незалежність.

Головою НРУ став відомий поет Іван Драч. Перші збори симпатиків Народного руху у Чернігові відбулися в приміщенні Чернігівського філіалу КПІ (тепер ЧНТУ), а першим головою Чернігівської організації стала доцент ЧФ КПІ Любов Костюченко.

З кожним днем національно-демократичний рух ставав все потужнішим, а комуністична влада втрачала позицію за позицією. Україна стояла на порозі незалежності.

У 1989 році під тиском суспільства Верховна рада УРСР приймає закон «Про мови в Українській РСР», за яким українська мова отримує статус державної. Починається процес відродження української мови в Україні.

У 1991 р. приймається Закон «Про освіту».

Здійснюються заходи з гуманізації системи освіти. Більше уваги стали приділяти українознавству, вивченню історії та культури України, гуманістичній складовій суспільних наук.

Були відкриті нові навчальні заклади: Києво-Могилянська академія, Національна академія управління (м. Київ), Академія фінансів (м. Донецьк) та ін. Окрім, державних, створювались навчальні заклади інших форм власності.

Центром, що зосереджував науковий потенціал республіки продовжувала залишатись Академія наук України. На початку 1990-х рр. кількість вчених в УРСР досягала 300 тисяч чоловік, що перевершувало відповідні показники багатьох європейських країн. Однак за кількістю наукових відкриттів, українські вчені поступались своїм колегам з США, чи країн Західної Європи.

Причини: погане фінансування, недостатня технічна оснащеність наукових лабораторій. Вищевказані фактори, погіршення рівня життя українських вчених стали причинами виїзду наукової молоді за кордон. Близько 10 тис. дипломованих спеціалістів щороку емігрувало за кордон.

В часи перебудови відбувається оновлення української літератури. В умовах демократизації, письменники й поети вільно обговорюють важливі суспільні проблеми. Популярною стає публіцистика. З палким, полум'яним словом до свого читача звертаються Д. Павличко, Ю. Щербак, В. Яворівський, І. Драч, Р. Лубківський, С. Плачинда та ін.

Під керівництвом академіка М. Жулинського було організовано видання творів українських авторів заборонених у комуністичну добу.

Були опубліковані твори В. Винниченка, М. Куліша, М. Хвильового, Є. Маланюка, М. Зерова, Є. Плужника, О. Олеся, Г. Косинки, В. Стуса, Є. Сверстюка, І. Світличного, І. Дзюби та ін.

Відомі діячі літератури (В. Яворівський, І. Драч, Д. Павличко, Л. Танюк, Ю. Щербак та ін.) зайнялись активною політичною діяльністю, включились у боротьбу за українську державність.

Продовжувала розвиватись українська пісня. Новими творами радували своїх шанувальників композитори О. Білаш, І. Карабиць, А. Горчинський та виконавці: М. Гнатюк, Т. Петриненко, Н. Матвієнко, О. Білозір, П. Зібров, В. Шпортько, П. Дворський, І. Білик, Т. Пovalій, А. Кудлай.

Великої популярності набувають пісенні фестивалі «Червона рута», «Пісенний вернісаж» та ін.

Демократизація суспільства сприяла втіленню в життя принципів свободи совісті. 21 квітня 1991р. прийнято закон «Про свободу совісті і релігійні організації». Змінюються стосунки між державою і релігійними організаціями. З метою реалізації своїх релігійних потреб, громадяни можуть без перешкод сповідувати те чи інше віровчення, входити до тієї чи іншої релігійної конфесії.

Російська православна церква (РПЦ) перетворює Києво-Галицький екзархат РПЦ в Українську православну церкву Московського патріархату.

Відновлено заборонену у 1930-х рр. Українську автокефальну православну церкву, утворюється Українська православна церква Київського патріархату, з підпілля виходить Українська греко-католицька церква. Влада припиняє утиски протестантських релігійних організацій.

2. Вхідження України в європейський освітній простір. Перебудова системи науки.

24 серпня 1991р. Верховна Рада Української РСР прийняла Акт про державну незалежність України. Це рішення було підтверджене Всенародним референдумом 1 грудня 1991 року. На карті світу з'явилась нова незалежна держава Україна.

Перші роки незалежності були присвячені створенню структур необхідних для функціонування повноцінної суверенної держави.

Цього неможливо досягти без реформування системи освіти. У 1992 була затверджена Державна національна програма «Освіта 2000. Україна у ХХІ столітті». Її головна мета – досягнення світових освітянських стандартів. Пріоритетними цілями визнанні гуманізація та гуманітаризація освіти, виховання учнів на національних та загальнолюдських цінностях, морально-етичних ідеалах гуманістичного світогляду.

Почалася реорганізація вищої школи. У 2005р. Україна приєдналась до Болонського процесу.

Сьогодні доведено, що вирішальну роль в успішному розвитку тієї чи іншої країни відіграє саме людський фактор. Якщо економічне зростання на 16% залежить від фізичного капіталу, на 20% від природного, то на 64% воно забезпечується людським фактором, основу якого становить людський потенціал.

Дослідження фахівців ЮНЕСКО свідчать, що найвищого рівня національного добробуту зможуть досягти лише ті країни де кількість фахівців з вищою освітою становить 40-60 % по відношенню до усього працездатного населення. Розуміючи важливість цього чинника, уряди США та провідних західних країн, планують довести ці показники до 90%.

В Україні ця цифра становить до 20%.

Останнім часом, на жаль, відбувається зниження питомої ваги фахівців з вищою освітою, особливо серед осіб від 25 до 30 років. Головна причина – трудова міграція. Отримавши гарну освіту й певний практичний досвід, найбільш працездатна частина населення залишає Україну й вкладає свій потенціал у розвиток інших держав.

За приблизними підрахунками, протягом 1990-х рр. внаслідок еміграції Україна втратила близько 15% свого інтелектуального потенціалу.

Реформування потребує і система науки. Головним центром науки і сьогодні залишається Академія наук України. У 1994р. вона отримала статус «Національної». Для покращення координації наукових досліджень та використання їх результатів для потреб суспільства, було створено Державний комітет з питань науково-технічного та інноваційного розвитку. Виникли: Українська академія аграрних наук, Академія наук вищої школи, Академія медичних наук, Академія правових наук та ін.

Україна й сьогодні залишається країною з високим науковим потенціалом. Світове визнання отримали дослідження в галузі біотехнології, фізики низьких температур, радіоелектроніки, електрозварювання, інформатики, розробці нових матеріалів, телекомунікації та ін. Одна гривня

витрачена на науково-дослідницькі роботи і конструкторські розробки приносить від трьох до восьми гривень прибутку.

Для налагодження більш ефективної співпраці з європейськими науковими інституціями у 2003 році в Україні було створено Національний інформаційний центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки та технологій (Інформцентр).

3. Зростання ролі художньої творчості.

В літературно-мистецькому житті України утвердився плюралізм.

Виникло багато нових літературних об'єднань. Свого читача й шанувальника отримали письменники й поети, які увійшли в літературу на зламі століть.

Юрій Андрухович – один із найвідоміших сучасних письменників в Україні. Його творчість має неабиякий вплив на стан сучасного українського літературного процесу. За кордоном художні та поетичні праці Андруховича перекладалися одинадцятьма мовами, в тому числі штучною мовою есперанто. Окрім літературної діяльності, Юрій Андрухович також проявляє себе у видавничій справі: на початку 90-х років він разом із письменником Юрієм Іздриком почав видавати перший в Україні постмодерністський журнал «Четвер».

Визначні твори: «Лексикон інтимних міст», «Московіада», «Дванадцять обручів».

Оксана Забужко – українська поетеса, письменниця, літературознавець, публіцист. Починаючи з 1996 року, коли вийшов її роман «Польові дослідження з українського сексу», вона залишається серед перших найвизначніших україномовних письменників. Її вірші переклали на шістнадцять мов світу. У своїй творчості Забужко прагне переосмислити українську ідентичність. У прозових творах вона порушує питання довкола гендерних тем, зміни гендерних стереотипів та парадигм.

Визначні твори: «Польові дослідження з українського сексу», «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій», «Музей Покинутих Секретів».

Український письменник, поет, перекладач Сергій Жадан видав низку цікавих та сильних творів. Його літературні праці перекладаються багатьма мовами, деякі з них вже отримали національні та міжнародні нагороди. Темою для своїх творів Сергій Жадан обирає пострадянську дійсність в Україні, змальовуючи реальне життя своїх співгромадян. Тому стиль його письма – це жива розмовна, інколи нецензурна лексика. Його творчість надзвичайно цікава також тим, що є уособленням його активної соціальної позиції: Жадан є учасником політичних акцій протесту та протестів проти цензури слова в Україні.

Визначні твори: «Ворошиловград» «Депеш мод», «Anarchy in the UKR», «Біг Мак та інші історії».

Свою першу книгу Любко Дереш видав у 17 років. На сьогодні він один з найвідоміших українських письменників нового покоління. Його твори

перекладалися кількома мовами, а саме можна знайти німецьке, польське, італійське та сербське видання. Головними героями творів Дереша стають підлітки та їхні цікаві, часом незвичні історії життя. Він намагається завжди правдиво передати сучасність, тому пише живою розмовною мовою, від чого у творах з'являється сучасний сленг та лайливі слова.

Визначні твори: «Поклоніння Ящірці», «Культ», «Трохи п'єми».

Письменниця, поетеса та сценарист Ірен Роздобудько сміливо експериментує зі стилями, жанрами, темами, сюжетами й героями. Її творчість в основному складають романи й оповідання. У 2000 році вийшла її перша книжка «Пастка для жар-птиці». На сьогоднішній день її творчий доробок нараховує вісімнадцять книжок і п'ять фільмів, сценаристом котрих вона виступає.

Визначні твори: «Гудзик», «Зів'ялі квіти викидають», «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю», «Якби».

Письменники Тарас Прохасько разом із Юрієм Андруховичем та Юрієм Іздриком вважаються представниками так званого станіславського феномену – феномену групи письменників та художників з Івано-Франківська (у 1939-1962рр. місто мало назву Станіслав), у творчості яких найбільше представлені цінності українського постмодерну. Тексти Прохаська філософські, вдумливі та «неквапливі». У багатьох його книгах зустрічається автобіографізм, а твори написані у формі щоденників підкуповують своєю відвертістю й нагадують інтимні сповіді. Книга Прохаська «БотакЄ» у 2011 році була визнана Книгою року.

Визначні твори: «Інші дні Анни», «З цього можна зробити кілька оповідань», «Порт Франківськ».

Письменник, поет, культуролог Юрій Іздрик один із творців вище згаданого станіславського феномену. Іздрик заявив про себе як неординарний митець, творчість якого пролягає у різних художніх вимірах – свою літературну творчість він вдало поєднує з музикою, перфоменсами, деякий час також займався живописом та ілюстрацією. На сьогоднішній день вже другий рік поспіль Юрій Іздрик займається спільним музичним проектом з поетом та музикантом Григорієм Семенчуком «DrumТІатр».

Визначні твори: «Подвійний Леон», «ТАКЕ», «Флешка – 2GB», «Воцтек».

Широкому колу читачів Василь Шкляр став відомий завдяки своїм романам присвяченим різним періодам національно-визвольного руху України. Для його творів характерне детальне опрацювання теми. Всі його романи описують справжні реальні події, реальних героїв. Автор глибоко досліджує архівні матеріали, спогади очевидців і потім використовує достовірний фактичний матеріал, змальовуючи в яскравій художній формі події та образи героїв національно-визвольного боротьби українського народу. Визначні твори: романи «Чорний ворон», «Маруся», «Троща», «Чорне сонце».

Тяжка економічна ситуація 1990-х початку 2000-х років негативним чином позначилась на стані вітчизняного кінематографу. Відсутність належного фінансування та державної підтримки призвели до різкого

скорочення кількості знятих в Україні фільмів. Хоча й в цей складний для кіномистецтва час порадували українського глядача своїми фільмами К. Муратова («Три історії», «Другорядні люди», «Чеховські історії») В. Криштофович («Приятель небіжчика»), Г. Кохан («Тупик»). Зняли історичні кінострічки Ю. Ілленко («Молитва за гетьмана Мазепу»), М. Машенко («Богдан Хмельницький»).

Події останнього десятиріччя дали підстави для оптимізму: були внесені зміни до законодавства, які створили пільговий режим виробництва та поширення українських фільмів, було суттєво збільшено фінансування вітчизняного кінематографу.

Як результат – на екрани України виходять фільми «Той хто пройшов крізь вогонь» Михайла Ілленка, «Райські птахи» Романа Балаяна, «Будинок з башточкою» Єви Нейман та ін. Значний інтерес в Україні й за кордоном викликали фільми «Вічне повернення» Кіри Муратової та «Хайтарма» Ахтема Сеїтаблаєва.

Події революції Гідності дали поштовх до створення цілого циклу неігрових фільмів «Євромайдан. Чорновий монтаж» Володимира Тихого, «Майдан» Сергія Лозниці, «Зима у вогні» Юлії Гонтарук та «Небесна сотня» Романа Любого.

Значний інтерес у глядачів викликали фільми «Поводир» Олеся Саніна та «Плем'я» Мирослава Слабошпицького, «Незламна» Сергія Мокрицького.

У 2017 році на екрани України вийшли: пригодницький фільм Юрія Ковальова «Сторожова застава», гостросюжетний фільм Зази Буадзе «Червоний», історико-драматична стрічка Ахтема Сеїтаблаєва «Чужа молитва». Помітною подією українського кінематографу стала прем'єра фільму «Кіборги» (Ахтем Сеїтаблаєв) про героїчну оборону українськими воїнами Донецького аеропорту.

Протягом 1990-х початку 2000-х рр. велику популярність в Україні і за кордоном здобули виконавці оперних і балетних партій В. Гришко, В. Лук'янець, В. Степова, А. Кочерга, О. Микитенко, В. Писарєв.

Активно проводились музичні фестивалі та конкурси: «Червона рута», «Пісенний вернісаж», «Всі ми діти твої Україно», «Чумацький шлях».

Радували слухачів своїм мистецтвом співаки: П. Зібров, Н. Матвієнко, Т. Петриненко, О. Білозір, В. Білоножко, А. Кудлай, М. Гнатюк, І. Білик, Н. Могилевська, Р. Лижичко, А. Данилко (Верка Сердючка), О. Винник та ін.

Література:

1. В.К. Баран, В. Даниленко. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-ті рр.). – К., Видавничий дім, «Альтернативи», 1999. – 304с.
2. Кордон М.В. Історія української культури: навч. посіб. 2-ге вид. – Львів: «Магнолія 2006», 2017. – 336с.